

VILNIAUS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS
NAUJOSIOS ISTORIJOS KATEDRA

ANTANAS LEPARSKAS

SOVIETŲ OKUPACIJA IR SOVIETŲ OKUPACINĖ ZONA
AUSTRIJOJE 1945-1955 METAIS
(strateginiai ir administraciniai aspektai)

MAGISTRINIS DARBAS

DARBO VADOVAS:
DOC. A. KASPERAVIČIUS

VILNIUS 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. „PIRMOJI HITLERINĖS AGRESIJOS AUKA“.....	6
2. DERYBOS DĖL OKUPACINIŲ ZONŲ IR KONTROLĖS MECHANIZMO..	20
3. POLITINĖ AUSTRIJOS ATEITIS TSRS IR KPŪ PROJEKTUOSE.....	28
4. OKUPACINĖS TSRS INSTITUCIJOS AUSTRIJOJE 1945-1955.....	35
IŠVADOS.....	46
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	47
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	48
PRIEDAI.....	50
SUMMARY.....	52

IVADAS

Kai 1945-ųjų kovo 29-ąją Raudonoji Armija įžengė į Austrijos teritoriją, iki karo pabaigos beliko vos pusantro mėnesio. Per tą laiką TSRS daliniai užėmė Vieną, išvijo vermachtą iš Žemutinės Austrijos bei okupavo nemažą krašto dalį. 1945-ųjų balandžio 4-ąją 3-ojo Ukrainos fronto vadovybė išplatino atsišaukimą „Į Austrijos gyventojus“, kuriame skelbė, kad tarybinės armijos tikslas – „sutriuškinti fašistinius vokiečių dalinius“ ir „išlaisvinti Austriją nuo nacistinės priklausomybės“. Balandžio 9-ąją pasirodė pirmojo teksto papildymas, kuriame sakoma: „TSRS vyriausybė neturi tikslo pasisavinti kurią nors Austrijos dalį ir nesiekia pakeisti visuomeninės Austrijos santvarkos. Į Austrijos nepriklausomybę žvelgiama per Maskvos deklaracijos prizmę. TSRS vyriausybė parems fašistinių okupantų režimo likvidaciją bei demokratinės santvarkos atstatymą. Vyriausioji Raudonosios armijos vadovybė įsakė kariniams daliniams padėti Austrijos gyventojams, atliekant minėtus darbus.“

Nepaisant žodžių fasado, daug tikrosios sovietinės politikos aspektų neaiškūs ir šiandien: kodėl austrai tapo „pirmąja hitlerinės agresijos auka“? Kaip tarybiniai diplomatai įsivaizdavo politinę Austrijos perspektyvą? Kur vedė austriškas demokratijos kelias? Kokią pokario strategiją pasirinko TSRS? Ką reiškė tarybinės vyriausybės pažadas, „nekeisti visuomeninės santvarkos“? Kokią rolę TSRS užsienio politikoje vaidino austrų valstybė? Kodėl TSRS administravo būtent tą, o ne kitą Austrijos teritorijos dalį? Kaip funkcionavo okupacinės valdžios institucijos?

Štai klausimai, kuriuos nagrinėsiu savo darbe. Todėl pagrindiniais analizės objektais pasirinkau politinę strategiją bei okupacinę pokario administraciją. Kadangi Austrijos istorikai neblogai išnagrinėjo 1955-ųjų metų valstybės sutarties priėmimą bei okupacinės politikos vyksmą grynai politinėje plotmėje, tad šiame darbe analizuosiu mažiau tyrinėtus administracinius ir strateginius aspektus. Tai, kas šias temas paliečia netiesiogiai, į analizės lauką nepateks.

Mokslinė minėtos temos literatūra, išsiskiria į dvi sroves: anglo-amerikietišką bei tarybinę. Pirmaisiais pokario dešimtmečiais kronikininkais dirbo nemažai buvusių politikos, propagandos ar diplomatijos veikėjų. Todėl istorinės interpretacijos neatitrūko nuo idėjinių šaltojo karo pozicijų. Konfrontuojančios pusės

oponentus vadino agresyviais ekspansionistais ir stengėsi suversti kaltę už šaltojo karo eskalavimą.

Pasitelkę oficialiąją propagandą Tarybų Sąjungos publicistai rašė apie nesiliaujančią kovą už taiką, ištikimybę tarptautinimas susitarimams ir siekį nugalėti fašizmą. Anot jų, „TSRS nuosekliai kovėsi už nepriklausomą demokratinę Austriją, bei draugiškus santykius“. Šiai koncepcijai atstovavo Aleksandras Efremovas (*Советско-Австрийские отношения после второй мировой войны.*)¹ bei Viktoras Beleckis (*Советский Союз и Австрия.*)² Iki pat 1991-ųjų nekalbėta apie tikslus, išėjusius už demokratizacijos, denacifikacijos ar demilitarizacijos rėmų.

Pokariniai vakarų istorikai stengėsi neatsilikti. Atsakomybę už šaltąjį karą jie suversdavo ekspansyviai TSRS užsienio politikai ir revoliucijos eksportui. Stebint Rytų Europos sovietizaciją čia pat iškildavo politinės paralelės tarp Vokietijos ir Austrijos. Todėl tikrasis saugumo garantas buvo vakarai, apsaugoję austrus nuo sovietinių kėslų. Tokiai teorijai atstovauja Viljamo Stearmano veikalas (*Ein Beispiel für die Sowjetpolitik gegenüber dem Westen.*)³

„Traditionalistus“ sukritikavo keletas jaunesnių „revizionistų“. Jų nuomone, TSRS politika grindžiama gynybinėmis paradigmomis, todėl Tarybų Sąjunga austrų sovietizuoti nebandė. Sakydami, jog sovietai nekeitė Austrijos visuomeninės santvarkos, „revizionistai“ matė ideologinį TSRS neutralumą.

Didžiausia visų trijų koncepcijų problema slypėjo archyvinių dokumentų stygiuje. Neprieinant prie rašytinių įrodymų, atskiri tarybinės diplomatijos epizodai patalpinti vienokios ar kitokios koncepcijos rėmuose. Faktai paklūsdavo interpretatoriams, nes priešingai nei interpretacija, jie nebuvo lankstūs. Tai pasakytina apie visus okupacinę TSRS politiką tyrinėjančius darbus, išleistus iki 1991-ųjų.

Žlugus Tarybų Sąjungai, dalinai atsivėrė archyvai. Todėl nepaisant apribojimų, istoriškai svarbūs dokumentai palaipsniui atkeliauja į Austriją. Šiuo atveju, verta pažymėti Rusijos bei Vokietijos istorikų sudarytą tritomį dokumentų rinkinį *СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации.*⁴

¹ Ефремов А. Советско-Австрийские отношения после второй мировой войны. – Москва: Госполитиздат, 1958.

² Белецкий В. Советский Союз и Австрия. – Москва: ИМО, 1962.

³ Stearman W. L. Ein Beispiel für die Sowjetpolitik gegenüber dem Westen. – Bonn: Siegler, 1962.

⁴ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. – Москва: Международные отношения, 1996. Т. 1-3.

Greta austrų istorijos mokslo klasika tapusių Manfredo Rauchensteinerio (*Der Sonderfall: die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955.*)⁵ ar Valstybės sutarties specialisto Geraldo Stourzho (*Um Einheit und Freiheit: Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945 – 1955.*)⁶ veikalų, per pastaruosius keletą metų pasirodė naujų, okupacinių pokario periodą tyrinėjančių darbų. Svarbiausias iš jų – Volfgango Muellerio veikalas *Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission*,⁷ akcentuojantis TSRS santykius su Austrijos pokario partijomis. 2005-siais, vykstant Austrijos valstybės sutarties 50-mečio jubiliejui, suorganizuota tarptautinė mokslininkų konferencija, po kurios išleistas pranešimų rinkinys⁸ bei Rusijos archyvuose atrinkti dokumentai.⁹

⁵ Rauchensteiner M. *Der Sonderfall: die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955.* – Graz: Styria, 1979.

⁶ Stourzh G. *Um Einheit und Freiheit: Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945 – 1955.* – Wien: Böhlau, 1998.

⁷ Mueller W. *Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission.* – Wien: Böhlau, 2005.

⁸ Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. *Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Beiträge.* – Wien: Oldenbourg, 2005.

⁹ Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. *Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Dokumente.* – Wien: Oldenbourg, 2005.

1. „PIRMOJI HITLERINĖS AGRESIJOS AUKA“

Kuomet 1938-ųjų kovo 12-ąją į Austrijos teritoriją įžengė *vermacht* kariai, Tarybų Sąjunga Vidurio Europos erdvėje evoliuciuojantį anšliuso procesą stebėjo su neslepia nerimu. 1938-ųjų kovo 17-ąją TSRS užsienio reikalų liaudies komisaras Maksimas Litvinovas, vertindamas įvykusią vokiečių intervenciją į Austriją, spaudoje ją pavadino „smurto aktu, atimančiu iš austrų tautos, jos politinę, ekonominę bei kultūrinę nepriklausomybę“.¹⁰ Iškart po to, sovietų vyriausybė pakvietė JAV, Didžiąją Britaniją ir Prancūziją imtis bendrų veiksmų, nukreiptų prieš Vokietijos agresiją. Vis dėlto ši Tarybų Sąjungos politinė iniciatyva nesulaukė norimo atsako Vakarų šalyse. 1938-ųjų rugsėjį TSRS apskundė savarankiškos Austrijos valstybės išnykimą Tautų Sąjungoje.

Kadangi tiek sovietų diplomatija, tiek ir sovietų spauda analizuodami anšliuso pasekmes visų pirma akcentuodavo Vokietijos galios didėjimą, galima pagrįstai konstatuoti, jog iš tiesų TSRS susirūpinimas Austrijos likimu, buvo kur kas mažesnis, palyginus su jos siekiu sumažinti augančią Vokietijos karinio potencialo grėsmę. Savarankiško Austrijos politinio vaidmens suvokimas tik per Tarybų Sąjungos santykių su Vokietija prizmę, ilgą laiką sąlygojo sovietų diplomatijos požiūrį į visą Alpių regioną. Tad nenuostabu, jog 1939-ųjų rugpjūtį TSRS-Vokietijos tarpusavio santykiuose išryškėjus suartėjimo tendencijoms, sovietų interesas atkurti nepriklausomą Austrijos valstybę buvo pamirštas. 1939-ųjų rugpjūčio 23-ąją pasirašius Ribentropo – Molotovo paktą, Austrijai nebeliko vietos tarp oficialiosios Tarybų Sąjungos diplomatijos nagrinėjamų temų.¹¹

Padėtis kiek pasikeitė karinei *vermacht* mašinai sutriuškinus Prancūziją, kai politinė TSRS vadovybė pagaliau suvokė tikrąjį Vokietijos keliamo pavojaus mastą. Prasidėjo laipsniška sovietų užsienio politikos adaptacija prie pasikeitusių sąlygų. Šiame fone tarptautinio Austrijos statuso klausimas įgavo naują postūmį. Slaptoje direktyvoje, atsiųstoje Olandijos komunistams 1940-ųjų birželį, kominternas smerkė „imperialistinę“ bei „kolonialistinę“ vokiečių politiką.¹² Austrijos

¹⁰ Verosta S. Die internationale Stellung Österreichs 1938-1947. – Wien: Manz, 1947. P. 28.

¹¹ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. P. 17.

¹² O'Sullivan D. Stalins „Cordon sanitaire“: Die Sowjetische Osteuropapolitik und die Reaktionen des Westens 1939-1949. – Paderborn: Schöningh, 2003. P. 85.

Maimann, H. Politik im Wartesaal: Österreichische Exilpolitik in Großbritannien 1938-1945. – Wien: Böhlau, 1975. P. 28.

komunistų partijai tai reiškė naują Tarybų Sąjungos diplomatinio kurso posūkį Austrijos atžvilgiu.

Nepaisant to, oficialią savo poziciją Austrijos klausimu TSRS paaiškino tik tada, kai ją 1941-ųjų birželį užpuolė nacistinė Vokietija. Tai įvyko 1941-ųjų lapkričio 21-sios TSRS užsienio reikalų liaudies komisaro Večeslavo Molotovo telegramoje, skirtoje sovietų ambasadoriui Londone Ivanui Majskiui. Atsakydamas į Anglijos komunistų prašymą paaiškinti, kaip reikėtų suprasti dviprasmišką lapkričio 6-ąją pasakytos Stalino kalbos pasąž Austrijos atžvilgiu, Molotovas pareiškė, jog Austrijos prijungimą prie Vokietijos Reicho galima apibūdinti didžiavokiško nacionalizmo pasireiškimu, tačiau tai nereiškia, kad „draugas Stalinas pasisako už anšliusą, nes draugas Stalinas nelaiko didžiavokiško nacionalizmo teisinga ar priimtina politika“. Anot Molotovo, Stalinas pritaria nepriklausomos nuo Vokietijos Austrijos atkūrimui, o pačią Vokietiją norėtų išskaidyti į eilę daugiau arba mažiau savarankiškų darinių, „tam, kad Europos valstybėms būtų užtikrinta ramios ateities garantija“.¹³

Taigi, Austrijos teisių į suverenios valstybės statusą pripažinimas buvo tamptai susijęs su Tarybų Sąjungos siekiu kiek įmanoma susilpninti Vokietiją. Austrijos atkūrimas pokariniame Europos žemėlapyje, nebuvo savaimė suprantamas ar juo labiau pirmaeilis sovietų kariaujamo karo tikslas. Čia kur kas labiau tiktų Austrijos kaip pagrindinio TSRS siekio šalutinės pasekmės apibūdinimas. Žaidimas Austrijos korta, žaistas jau karo pradžioje, kuomet norėta pakurstyti „Ostmarko“ provincijų sukilimą Trečiojo reicho viduje. Šiam tikslui tarnavo 1941-ųjų lapkritį pradėtos emigravusių Austrijos komunistų kuriamos radijo transliacijos, siųstos Tarybų Sąjungos siųstuvu „Laisvoji Austrija“. Patys komunistai savo laidas apibūdino kaip „Hitlerio išprievartautos austrų tautos balsą“ arba kaip „austrų tautos opoziciją Hitlerio karui“. Transliacijos kvietė austrus sukilimui prieš „Hitlerio tironiją“.¹⁴

1941-ųjų gruodžio 16-ąją Stalinas Maskvoje įteikė Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministrui Anthony Edenui memorandumą, kuriame, be kitų problemų aptarimo, išsakytas nedviprasmiškas reikalavimas atkurti nepriklausomą Austrijos valstybę prieškarinio sienomis.¹⁵ Be to, pokalbyje su britų diplomatais, Stalinas leido suprasti, jog TSRS nesipriešins valstybinių sąjungų ar federacijų sudarymui

¹³ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 1. Р. 118.

¹⁴ Vogelmann K. Die Propaganda der österreichischen Emigration in der Sowjetunion für einen selbstständigen österreichischen Nationalstaat 1938-1945. – Wien: 1973. P. 101-103.

¹⁵ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 1. Р. 124-135.

pokario Europos erdvėje, jeigu tam neprieštaraus pačios besijungiančios šalys. Šią VKP (B) generalinio sekretoriaus nuolaidą vertėjo suvokti ne kaip besąlyginį sutikimą, bet greičiau kaip Stalino pastangas pasiekti esant tuometinei karo padėčiai būtiną bendradarbiavimo sutartį tarp sovietų ir britų. Praėjus vos keliems mėnesiams britų parengtas federacijos idėjai pritariantis susitarimo projektas susilaukė griežtos sovietų diplomatijos kritikos.¹⁶ Taip, federacinių ar konfederacinių darinių dėka, Didžioji Britanija tikėjosi sutrukdyti Rytų Europos atidavimui Tarybų Sąjungos įtakos sferai. Suprasdami Britanijos siekius, sovietų diplomatai šio sumanymo įgyvendinti neleido. 1943-ųjų birželio 7-osios notoje, skirtoje britų užsienio reikalų ministerijai, Molotovas pareiškė, jog Tarybų Sąjunga nepritaria federacijų, sudarytų iš Lenkijos ir Čekoslovakijos, o taip pat Jugoslavijos ir Graikijos, kūrimui. Be to, TSRS atmetė ir britų propaguojamą Austrijos bei Vengrijos dalyvavimą bendrame Vidurio Europos bloke.

Nepaisant jau minėto 1941-ųjų gruodžio 16-sios memorandumo, Tarybų Sąjungos laikysena Austrijos atžvilgiu išliko ambivalentiška ir nenuosekli. Taip atsitiko nepaisant to, kad 1942-ųjų gegužės 11-ąją „Pravda“ iškraipydama faktus apibūdino Austriją, kaip „pirmąją Hitlerio agresijos auką“, o oficialus, 1942-ųjų pabaiga datuotas sovietų dokumentas, apie žydų žudynes Europoje, priskyrė Austriją „prie nacių okupuotų Europos šalių“.¹⁷ Vis gi, Austrijos klausimas TSRS politikų kalbose nebuvo svarbus. Oficialiuose pranešimuose bei įsakymuose Stalinas nepaminėdavo Austrijos, vardindamas nacių aukas. Tas pats pasakytina ir apie Kominterno direktyvas. 1943-ųjų pradžioje Komunistinio internacionalo vykdomasis komitetas nusprendė įkurti atskirą Austrijos sektorių antifašistinėje mokykloje, skirtoje karo belaisviams. Prireikė net 9 mėnesių, kol sumanymas buvo įgyvendintas.¹⁸ 1943-ųjų vasarą kompetetingos TSRS institucijos pasiuntė karo belaisvių iš Austrijos delegaciją į nacionalinio komiteto „Laisvoji Vokietija“ steigiamąją konferenciją. Nors pirmąkart karo belaisvius austrus atskirti nuo vokiečių bandyta pasibaigus Staliningrado mūšiui, visuotinai ši praktika pradėta įgyvendinti tik 1944-ųjų spalį. Tik 1944-ųjų lapkritį įkurtas ir „Antifašistinis Austrijos karo belaisvių biuras“, kurio paskirtis –

¹⁶ Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. – Москва: Политиздат, 1983. Т. 1. P. 388-390.

¹⁷ Vogelmann K. Die Propaganda der österreichischen Emigration in der Sowjetunion für einen selbstständigen österreichischen Nationalstaat 1938-1945. P. 68-70.

¹⁸ Morre J. Hinter den Kulissen des Nationalkomitees: Das Institut 99 in Moskau und die Deutschlandpolitik der UdSSR 1943-1945. – München: Oldenbourg, 2001. P. 76-82.

skleisti antifašistinę propagandą tarp karo belaisvių bei parinkti antifašistiškai nusiteikusius kadrus pokario Austrijai.

Nepaisant nedidelės Austrijos svarbos Tarybų Sąjungos užsienio politikoje, vien tai nepaaiškina delsiančios karo metų sovietų diplomatijos laikysenos, išprovokavusios į Maskvą emigravusį Austrijos komunistų partijos pirmininką Johaną Koplenigą apkaltinti kominterno sekretorių Dmitrijų Manuilskį, neva šis įgyvendina pangermanistinę politiką, neatskirdamas austrų karo belaisvių nuo vokiečių. Manuilskio manymu, austrai buvo tiesiog „žavi vokiečių atmaina,“¹⁹ o ir pačią nepriklausomos Austrijos idėją jis vadino „užgaida“.²⁰ Toks mąstymas buvo pakankamai pagrįstas, tačiau jis neturėjo apriboti suvokimo, jog Austrijos atskyrimas nuo Vokietijos labai naudingas TSRS interesams. Iš tiesų neaiškios Tarybų Sąjungos pozicijos priežastys slypėjo ne kieno nors asmeniniuose įsitikinimuose, o sovietų diplomatijos būkštavimuose, kad vienareikšmis pritarimas Austrijos atstatymui sustiprins vermachto pasipriešinimą Raudonajai armijai. Tad 1943-ųjų vasarą laimėtas Kursko mūšis padėjo TSRS kristalizuoti oficialų savo požiūrį į Austrijos ateitį.

Nuo 1943-ųjų rugsėjo vis intensyviau dirbama ties pokarinės Europos planais. Sudaromos trys užsienio reikalų liaudies komisariato komisijos, vadovaujamos Maksimo Litvinovo, Ivano Majskio ir Klemento Vorosilovo. Rugsėjo 9-ąją Stalinui ir Molotovui išsiųstame Litvinovo komisijos darbo plane minimi Vokietijos okupacijos klausimai, taikos konferencija bei tarptautinė organizacija, skirta taikos ir saugumo apsaugai.²¹ Kalbant apie Austriją, reikėjo apsvarstyti valstybės sienų, galimos kaimyninių valstybių jūrinių uostų eksploatacijos bei valstybinių institucijų atstatymo klausimus. Lygiai po mėnesio Molotovui pateiktame požiūryje į greitai Maskvoje prasidėsiančios užsienio reikalų ministrų konferencijos darbotvarkę, Litvinovas pristatė pirmuosius komisijos darbo rezultatus.²² Ataskaitoje nurodoma, jog Didžioji Britanija skiria ypatingą dėmesį galimam Austrijos-Vengrijos federacijos kūrimui. Britų ambasadoriaus Maskvoje sero Arčibaldo Klarko Kero rugsėjo 29-ąją įteiktame memorandume „Austrijos ateitis“, federacijos idėja įtraukta, kaip vienas iš keturių galimų variantų. Alternatyvomis, Didžiosios Britanijos manymu, galėtų būti Austrijos palikimas Vokietijos sudėty, jos įtraukimas į federaciją su pietų vokiečiais arba tiesiog

¹⁹ Mayenburg R. *Blaues Blut und rote Fahnen: Ein Leben unter vielen Namen.* – Wien: Molden, 1969. P. 292.

²⁰ Fischer E. *Erinnerungen und Reflexionen.* – Reinbek: Rowohlt, 1969. P. 459.

²¹ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 1. P. 240-248.

²² Ten pat., P. 286-305.

nepriklausomos Austrijos atstatymas. Pasak Litvinovo, oficialių argumentų, remiančių Austrijos-Vengrijos federaciją, paprasčiausiai nebuvo. Apskritai, iki pat 1943-ųjų spalį Maskvoje įvykusio užsienio reikalų ministrų susitikimo nei Didžioji Britanija, nei Jungtinės Amerikos Valstijos nepareiškė aiškios savo pozicijos Austrijos klausimu. Akivaizdu buvo tik tai, jog kraštą reikia išlaisvinti nuo nacių režimo. Bene labiausiai Austrijos valstybingumo atstatymą rėmė Čekoslovakijos prezidentas emigracijoje Edvardas Benešas ir jo užsienio reikalų ministras Hubertas Ripka.²³ Tačiau ir jie neišreiškė noro sudaryti bendrą valstybę su austrais. Litvinovo nuomone, federacijos idėją labiausiai palaikė Austrijos emigrantai Vakaruose, atkreipę dėmesį į skaudžią neefektyvios savarankiškos austrų valstybės tarpukario patirtį. Kita vertus, tarpukario Austrijos pragyvenimo lygis nebuvo prastesnis, negu jos kaimynių Balkanuose. Regionas disponavo nemažu energetiniu potencialu. Per penketą nacių valdymo metų, keleriopai padidėjo naftos gavyba, ginklavimosi bei plieno pramonė. Remiantis šiais argumentais, Litvinovo komisija, nusprendė, jog Austrija yra ekonomiškai pakankamai pajėgi valstybė.²⁴

1943-ųjų spalio 11-ąją komisijos priimtame memorandume „būsimo Austrijos valstybės atstatymo klausimu“, teigiama, jog palikdama Austriją Vokietijos sudėty, TSRS pripažintų Hitlerio agresijos teisėtumą, tuo tarpu kai buvusios Austrijos-Vengrijos atkūrimo nenori niekas, išskyrus negausius monarchistinius sluoksnius. Kiek kitokios, Dunojaus federacijos, idėją rėmė skaitlingi austrų emigrantai. Į šį valstybinį darinį reikėjo įtraukti ir Vengriją bei Rumuniją. Tačiau, remiantis Litvinovo komisijos memorandumu, „tokia federacijos sudėtis, verčia suklusti, kadangi tampa akivaizdu, jog valstybinį darinį su anksčiau minėtu branduoliu lengva panaudoti prieš mūsų interesus.“²⁵ Dunojaus federacija būtų kėlusis tiesioginį pavojų Čekoslovakijai, nes tiek Austrija, tiek Vengrija jos atžvilgiu turėjo teritorinių pretenzijų. Taigi, neturėdama palankesnių variantų, sovietų diplomatija pritarė savarankiškos bei nepriklausomos Austrijos atkūrimui.

Kitaip nei Benešas ar Ripka, Vakarų sąjungininkai nebuvo nusiteikę tiesiog pritarti Litvinovo komisijos sprendimui. Čekoslovakijos prezidentas savarankiškos Austrijos atkūrimą susiejo su pageidaujama didesniu pačios austrų

²³ Wagnleitner, R. Großbritannien und die Wiedererrichtung der Republik Österreich. – Salzburg: 1975. P. 23.

²⁴ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. P. 22.

²⁵ Sokolov, V. Sowjetische Österreichpolitik 1943/1945. // Rauchensteiner M., Etschmann, W. Österreich 1945: ein Ende und viele Anfänge. – Graz: Styria, 1997. P. 76.

tautos indėliu į išsilaisvinimo kovą bei būsimos valstybės santvarkos formavimu, remiantis „tikros demokratijos principais“. Vakarų sąjungininkams, abejojantiems Austrijos ekonominiu gyvybingumu, Litvinovo komisija pasiūlė remtis jau minėtais, energetinį regiono potencialą iliustruojančiais argumentais.

Be kita ko, Tarybų Sąjungos diplomatai pasisakė už 1918-siais iš Austrijos atimto Pietų Tirolio regiono gražinimą. Sprendimo įgyvendinimas tikrovėje būtų sumažinęs ekonominę Austrijos priklausomybę nuo maisto produktų importo. Siūlyti ir kiti Austrijos teritoriniai papildymai: šįsyk Vokietijos sąskaita. Galimas Passau bei Berchtesgadenio miestelių atskyrimas nuo Bavarijos buvo nereikšmingas ekonomiškai, tačiau turėjo suvaidinti labai svarbų „Trojos arklio“ vaidmenį ir taip ilgam užnuodyti kaimynų tarpusavio santykius, susilpninant provokišką judėjimą Austrijos viduje. Šįsyk TSRS diplomatams tokią mintį pakišo sėkmingas „Trojos arklio“ panaudojimas 1918-siais, kuomet Anglija ir Prancūzija be jokios pateisinamos priežasties iš karą pralaimėjusios Vengrijos atėmė nedidelę Burgenlando sritį ir atidavė ją to paties likimo ištiktai Austrijai. Iki tol Burgenlandas austrams niekad nepriklausė, tad politinis šio veiksmo efektas buvo išties įspūdingas: ilgą laiką bendroje valstybėje gyvenusių tautų santykiai apnuodyti ilgiems dešimtmečiams. Taigi, siekis išlaikyti panašius teritorinius pūlinius, XX amžiuje buvo svarbi didžiųjų valstybių politikos detalė. Galvodama apie galimas Austrijos sienų korektūras Litvinovo komisija stengėsi, kad karinis šios šalies potencialas nesustiprėtų Čekoslovakijos ar Jugoslavijos sąskaita. Komisijos ataskaitoje Molotovui rašoma: „Turime numatyti, jog Austrija, skirtingai nei Čekoslovakija ar Jugoslavija, nepriklausys mūsų įtakos sferai, o mūsų buvimas joje bus apribotas, tad mūsų įtaka neprilygs Anglijos ar Jungtinių Valstijų įtakai. Štai kodėl neturime ypatingo intereso pernelyg sustiprinti Austriją. Ginant mūsų interesus, sutampančius su Čekoslovakijos ir Jugoslavijos pozicija, iš Austrijos reikėtų padaryti gyvybingą, tačiau mažą valstybę.“

1943-ųjų spalio 30-ąją JAV, TSRS ir Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministrų konferencijos Maskvoje baigiamoji deklaracija išskėlė Austrijos atkūrimą tarp oficialių sąjungininkų kariaujamo karo tikslų. Aptardamas federacijų kūrimo klausimą spalio 26-ąją Molotovas pareiškė, kad „viena svarbiausių užduočių yra mažų valstybių išlaisvinimas ir jų nepriklausomybės bei suvereniteto atkūrimas. Pernelyg ankstyvas ir nenatūralus šių kraštų įtraukimas į teoriškai suplanuotas grupuotes būtų pražūtingas tiek pačioms mažosioms valstybėms, tiek ir bendram būsimo taikos proceso vystymuisi Europoje.“ Konferencijos metu, TSRS diplomatams

pavyko visiškai transformuoti Britanijos pasiūlytą pastabą apie galimą federacijos sudarymą. Sovietų atstovas redakciniame komitete, užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Andrejus Vyšinskis pasiekė Tarybų Sąjungai palankią Austrijos klausimo traktuotę. Baigiamuosiuose konferencijos dokumentuose aiškiai įtvirtinta Austrijos atsakomybė už dalyvavimą karo veiksmuose, o tai įteisino pokarines sovietų pretenzijas Austrijos atžvilgiu.²⁶ Tačiau tvirtinant, matyt, svarbiausią, pokario Austrijos statusą nusakantį, konferencijos sakinį, sąjungininkai buvo vieningi. „Didžiosios Britanijos, Tarybų Sąjungos ir Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybės mano, kad Austrija, pirmoji laisva šalis, tapusi tipiškai agresyvios Hitlerio politikos auka, privalo būti išlaisvinta nuo vokiečių valdžios“.²⁷ Pavadindami Austriją „pirmąja Hitlerio agresijos auka“ sąjungininkai sukūrė oficialių istorijos įvykių vertinimą. Jis, be abejonės, buvo pragmatiškas tiek trumpalaikėje, tiek ir ilgalaikėje perspektyvoje. Bet teisingas jis buvo tik iš dalies. Ir tai tik tiek, kiek atitiko sąjungininkų ir pačios Austrijos interesus pokario Europoje. Viskas priklausė nuo 1938-siais įvykusio anšliuso vertinimo. Pastarasis procesas nebuvo trumpalaikis nacių išprovokuotas prievartinis reiškinys. Tam, kad išaiškėtų teiginio „pirmoji Hitlerio agresijos auka“ tikroji prasmė, būtina prisiminti tikrąsias anšliuso priežastis.

Pasak Kurto Valdheimo, 1918-siais „prie Austrijos Respublikos lopšio stovėjo badas ir nepriteklius“. Pralaimėjus karą, žlungant milžiniškai daugiatautei Austrijos-Vengrijos imperijai, jai priklausiusius vokiečių tautybės gyventojus, ištiko šokas. 1918-ųjų lapkričio 12-ąją Vienoje posėdžiaujantys Laikinojo nacionalinio susirinkimo deputatai naująją respubliką pavadino „Vokiečių Austrija“ ir beveik vienbalsiai paskelbė prisijungiantys prie Vokietijos imperijos. Netrukus po to, netekę daugiausia jų tautiečių apgyvendintų Pietų Tirolio, Pietų Štirijos, Bohemijos bei Moravijos pakraščių austrai suprato, kad „14 Vilsonų punktų“ bus taikomi tik ten, kur to panorės karo laimėtojai. Pastarieji, siekdami jau minėtų tikslų, nusprendė prie Austrijos prijungti Vengrijai priklausiusį Burgenlandą. Kai kuriose federalinėse žemėse praveisti neoficialūs referendumai. Juose balsavę gyventojai absoliučia dauguma parėmė prisijungimą prie Vokietijos. Tuo metu Laikinasis nacionalinis susirinkimas perdavė valdžią Valstybės tarybai, vadovaujamai socialdemokrato Karlo Renerio. Svarbiausias šios tarybos tikslas – pasiekti karo laimėtojų pritarimą Austrijos prisijungimui prie

²⁶ Stourzh G. Um Einheit und Freiheit: Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945 – 1955. – Wien: Böhlau, 1998. P. 20-23.

²⁷ Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941-1945: Сборник документов. – Москва: Политиздат, 1984. Т.1. P. 362-363.

Vokietijos reicho. Vis tik sumanymas buvo akivaizdžiai nesėkmei, nes pokario Vokietijos sustiprinimas kardinaliai prieštaravo sąjungininkų interesams. Tačiau apie tai Austrijos vadovybė sužinojo tik 1919-ųjų kovą, kuomet britų pulkininkas Kaningemas pranešė, jog, sudarant taikos sutartį, Austrija gali tikėtis palankesnio sąjungininkų požiūrio jei „laisvanoriškai“ atsisakys anšliuso idėjos. 1919-ųjų gegužės 12-ąją į Paryžiaus taikos konferenciją atvyko Karlo Renerio vadovaujama austrų delegacija, tačiau sąjungininkai nebuvo nusiteikę su ja derėtis. Sen-Žermeno taikos sutarties sąlygos, įtvirtinančios Austrijos teritorines netektis, Renerio delegacijai padiktuotos be teisės apeliuoti. 88-sis sutarties straipsnis skelbė: „Austrijos nepriklausomybė yra nepanaikinama, nebent su tuo sutiktų Tautų lygos taryba“. 1919-ųjų birželio 28-ąją Vokietija pasirašė Versalio taikos sutartį, kurios 80-sis punktas numatė Austrijos nepriklausomybės pripažinimą. Taip sąjungininkai išvengė tiesioginio anšliuso draudimo, tačiau praktinė formuluočių reikšmė nekelė abejonių niekam.²⁸

1919-ųjų rugsėjo 10-ąją patvirtindama karo nugalėtojų primestą Sen-Žermeno sutartį Austrija tapo Europoje susiklosčiusios jėgų pusiausvyros auka. To ji niekada nepamiršo. Sunki pokarinės Austrijos ekonominė padėtis, pavertė ją puikiu politinio šantažo objektu. Todėl šalys nugalėtojos kaip pokaryje, taip ir vėliau austrams noriai teikė kreditus, už pastarųjų išipareigojimą „neatsisakyti nepriklausomybės ateinančius 20 metų“. Tapdama strateginiu ateities tikslu anšliuso idėja ir toliau tvyrojo viešojoje Austrijos erdvėje. Vietiniai socialdemokratai, krikščionys demokratai bei kitos tarpukario politinės partijos rėmė ją savo programose. Socialdemokratų partijos leidžiamas „Arbeiter Zeitung“ savo šūkiu pasirinko „Anšliusas prie Vokietijos – tai anšliusas prie socializmo“. Austrijoje veikė ir įtakinga nacional-liberalios pakraipos „Didžiavokiška“ liaudies partija, aktyviai dalyvavusi valstybės valdyme, o po 1933-ųjų bendradarbiavusi su austrišku NSDAP padaliniu.

1931-ųjų kovą tuometinis Austrijos užsienio reikalų ministras Johanas Šoberis bandė slapta sudaryti muitų sąjungą su Vokietija. Bet, vos tik Vokietijos užsienio reikalų ministras atvyko į Vieną, Prancūzija, Italija bei Mažosios antantės šalys pasisakė prieš projekto įgyvendinimą, išvelgdami muitų sąjungoje „užmaskuoto anšliuso“ bandymą. Hitlerio atėjimas į valdžią Vokietijoje, privertė kai kurias partijas pakoreguoti savo nuostatas anšliuso klausimu. „Atsižvelgdama į po nacionalsocializmo įsitvirtinimo valdžioje pasikeitusią Vokietijos padėtį“ partijos suvažiavime 1933-siais

²⁸ Вальдхайм К. Австрийский путь. – Москва: Прогресс, 1976. P. 35-43.

Austrijos socialdemokratų partija iš programos išbraukė punktą apie prisijungimą prie Vokietijos. 1933-ųjų kovą Engelbertui Dolfusui Austrijoje įvedus autoritarinį režimą, palaipsniui uždraustos visos partijos, išskyrus provyriausybinių Tėvynės frontą. Ši „viršpartinė“ organizacija, kurios pagrindą sudarė buvę krikščionys demokratai aiškiai pasisakė prieš anšliusą. Nepaisant to, Austrijoje vykdyta aktyvi nacistinė propaganda. 1934-ųjų liepą nužudę Dolfusą naciai pabandė įvykdyti perversmą, tačiau dėl Musolinio spaudimo nesulaukus paramos iš Vokietijos, planas žlugo. Naujuoju Austrijos kancleriu paskirtas Kurtas fon Šušningas bergzdžiai stengėsi atsilaikyti prieš nuolatos didėjantį Vokietijos spaudimą. Diplomatiniai kontaktai su Londonu ir Paryžiumi nesuteikė Austrijai jokių garantijų.²⁹ Vienintelė valstybė, pragmatiškai parėmusi Austrijos egzistenciją buvo fašistinė Italija. Ši ypatybė vaidino svarbų vaidmenį, kuomet autoritarinis austrų režimas kūrė austrofašistinę ideologiją. Netrukus Hitleris Musoliniui pažadėjo kur kas daugiau, negu galėjo suteikti austrai. Prasidėjo atomazga. 1938-ųjų vasario 12, vizito Berchtesgadene metu, įbaugintas improvizuoto fiurerio spektaklio Šušningas suteikė naciams nemažų nuolaidų. Grįžęs namo jis nusprendė griebtis gelbėjimosi rato, sugalvodamas plebiscitą Austrijos ateities klausimu. Šis žingsnis pagreitino agoniją. Vokietijai pareiškus ultimatumą plebiscitas atšaukiamas, Šušningas atsistatydina, Austrijos kancleriu tampa naxis Arturas Zeis-Inkvartas. 1938-ųjų kovo 12-ąją į Austriją įžengė vermachto daliniai.³⁰ Valstybė be nacijos dingo iš Europos žemėlapiu iškart po to, kai jos išorėje nebeliko jėgų, norinčių ar galinčių palaikyti jos egzistavimą.

Taigi, nemaža dalis austrų politinio gyvenimo tarpukaryje prabėgo anšliuso idėjos šešėlyje. Analizuojant to meto Austrijos viešąją erdvę į akis labiausiai krinta ideologinis visuomenę patraukiančių nacionalinių idėjų vakuumas, kuris drauge su permanentine ekonomikos krize bei politiniu nestabilumu sudarė tris svarbiausius valstybinės raidos bruožus. Autoritarinis Dolfuso režimas norėjo sukurti tautinę naujos valstybės ideologiją, tačiau nesugebėjo atsakyti nacių propagandos iššūkiui. Austriškasis itališkojo fašizmo variantas rėmėsi šūkiu, esą austrai yra geresnioji vokiečių tautos dalis, bet tai neprilygo rasistinei nacių alternatyvai, siūlančiai tapti veikiančiuoju didžiosios politikos subjektu. Per 20 metų Austrija suprato, ką reiškia būti politiniu užribiu, o dabar ji turėjo galimybę virsti pilnateise galingos jėgos dalimi. Tik nedaugeliui rūpėjo, jog ta jėga neturi jokių moralinių principų. Po triumfojančio

²⁹ Вальдхайм К. Австрийский путь. Р. 52-53.

³⁰ Ширер У. Взлет и Падение III Рейха. – Москва: Эксмо, 2003. Р. 350-378.

sugrįžimo į tėvynę 1938-ųjų kovą, Hitleris tapo tautos herojumi. Vienos archyvuskupas bei socialdemokratų lyderis Karlas Renneris viešai pritarė susijungimui su Trečiuoju reichu. Griežtas specialiųjų tarnybų kumštis susidorojo su žydais bei neskaitlingais politiniais oponentais.

Balandžio 10-ąją įvykusiame referendume, atsakant į klausimą: „Ar Tu pritari 1938 m. kovo 13 dienos Austrijos prisijungimui prie Vokietijos reicho ir ar Tu balsuoji už mūsų vado Adolfo Hitlerio sąrašą?“³¹ dvejonų nebuvo. 99 procentai atėjusiųjų pritarė anšliusui ir nors balsavimas dėl jau įvykusio fakto buvo grynas farsas, tačiau jis paradoksaliai atspindėjo visuomenėje vyraujančias nuotaikas. Šį teiginį patvirtina ir svarbiausi 1938-1945-ųjų laikotarpio skaičiai. Antrojo pasaulinio karo metu vermachto ir SS daliniuose tarnavo apytiksliai 1,25 milijono austrų. Argumentas, jog austrų kareiviai kariavo ne taip noriai, kaip vokiečiai, yra epizodinio pobūdžio. Remiantis 1942-ųjų metų duomenimis, 688.000 austrų priklausė nacionalsocialistų partijai. Kadangi tuo metu Austrijos teritorijoje, oficialiai vadintoje Ostmarku, gyveno 6,4 milijono žmonių, nesunku paskaičiuoti, kad procentinis nacistų santykis austrų tarpe buvo didesnis, negu kitose Trečiojo reicho dalyse. Kas ketvirtas suaugęs Austrijos vyras buvo nasis. Karinėje vermachto vadovybėje tarnavo 240 generolų, kilusių iš Ostmarko provincijų. NSDAP vadovybėje austrai užėmė svarbias pareigas: Ernstas Kaltenbruneris buvo „antrasis žmogus“ po Himlerio SS aparate.³² Odilo Globočnikas vadovavo Bergen- Belzeno, Maidaneko, Sobiboro bei Treblinkos mirties stovyklų kūrimui.³³ Gleise fon Horstenau buvo vermachto dalinių vadas Kroatijoje ir padėjo ustašiams vykdyti antiserbiską terorą.³⁴ Arturas Zeis-Inkvartas vadovavo okupuotiems Nederlandams.³⁵ Karlas Adolfas Eichmanas buvo atsakingas už žydų deportavimą į koncentracijos stovyklas bei dujų kamerų pritaikymą masiniam žudymui.

Pasipriešinimas nacių režimui Austrijoje nebuvo įtakingas, be to, kaip ir daug kur Europoje, sustiprėjo tik po 1943-ųjų, ateinant vis liūdnėms naujienoms iš Rytų fronto. Palapsniui austrai suprato, jog „žaidimas baigtas ir artėja atsiskaitymo valanda,“ tad sąjungininkų nutarimai 1943-ųjų spalį, užsienio reikalų ministrų

³¹ Zeitler, V. Austrija: ryškiausios politinės vaivorykštės spalvos. – Vilnius: Algimantas, 2000. P. 49.

³² Botz G. Österreich und die NS-Vergangenheit: Verdrängung, Pflichterfüllung, Geschichtsklitterung . // Diner, Dan: Ist der Nationalsozialismus Geschichte? – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1987. P. 148.

³³ Залесский К. НСДАП. Власть в Третьем рейхе. – Москва: Яуза, Эксмо, 2005. P. 170.

³⁴ Залесский К. Вермахт. – Москва: Яуза, Эксмо, 2005. P. 148.

³⁵ Залесский К. Кто был кто в Третьем рейхе: Биографический энциклопедический словарь. – Москва: Издательство Астрель, 2003. P. 302.

konferencijoje Maskvoje, buvo priimti pačiu laiku. Pasak amerikiečių diplomato, tezę apie „pirmąją Hitlerio agresijos auką“ trumpalaikėje perspektyvoje buvo skirta austrų sukilimui išprovokuoti. Tikslu ji nepasiekė, bet kur kas didesnę reikšmę įgijo truputį vėliau.

Politikai, vadovavę Austrijai pasibaigus antrajam pasauliniam, nacių valdymo laikotarpį praleido koncentracijos stovyklose, pogrindiniame pasipriešinime arba užėmę daugiau ar mažiau neutralią poziciją. Pasinaudodami tuo, jog atstovavo nedideliame nesusedusių žmonių ratui bei ta pačia teze apie „agresijos auką“ jie apsaugojo Austrijos valstybę nuo atsakomybės už pralaimėjimą ir tautiečių padarytus nusikaltimus. Kitaip elgtis austrų politikai ir negalėjo, nes daugelis jų dar gerai prisiminė 1918-ius metus ir tai, kaip sąjungininkai elgiasi su pralaimėjusiais. Apgaule buvo lengva atskleisti, jeigu kas nors būtų to norėjęs. Bet sąjungininkus mitas apie auką tenkino. Jiems ir vėl reikėjo nepriklausomos Austrijos, jėgų pusiausvyros Europoje palaikymui. Tarp sąjungininkų tokia įvykių eiga bene labiausiai buvo suinteresuota TSRS. Privertus prisiimti atsakomybę, austrai, kaip ir 1918-iais, būtų neišvengiamai suartėję su likimo broliais vokiečiais. Tuo tarpu „aukos doktrina“, kurios propagandos lauke buvo formuojami antrosios Austrijos Respublikos piliečiai, pagaliau atskyrė austrus nuo vokiečių. Nes, remiantis oficialiąja sąjungininkų propaganda, vieni jų tapo „aukais“, o kiti – „agresoriais“. Palaipsniui austrai patys pradėjo tikėti tuo, kuo sistema tikėjosi juos tikint.

Taigi, kaip tiksliai pažymi britų istorikas Normanas Daviesas, „Austrijai išėjo į naudą sąjungininkų pramanas, neva ji buvusi pirmoji nacistų auka“.³⁶

Atsižvelgiant į tai, šiandien sunku pervertinti 1943-ųjų metų spalio 30-ąją sąjungininkų užsienio reikalų ministrų konferencijoje Maskvoje pasirašytą memorandumą. Tai – svarbiausias Antrojo pasaulinio pasaulinio karo dokumentas Austrijos ateities klausimu. Jo dėka viešosios politikos erdvėje atsirado Austrijos – nacizmo aukos įvertinimas, o sąjungininkų propagandinėms mašinoms duotas oficialus leidimas kurti naują mitą. Neveltui dauguma karo metų „Pravdos“ straipsnių apie austrus prasidėdavo sakiniu: „Austrija – pirmoji nacizmo agresijos auka“. Memorandumo tekstas suformavo strateginę sąjungininkų politikos kryptį, nepasikeisiančią viso 1945-1955-ųjų okupacijos laikotarpio metu. Kita vertus, šis dokumentas buvo pakankamai prieštaringas, kadangi jame atsispindėjo skirtingi TSRS

³⁶ Davies N. Europa: istorija. – Vilnius: Vaga, 2002. P. 1081.

ir Vakarų sąjungininkų interesai. Austrų politikai, kaip ir kiti viešosios propagandos kūrėjai, dažnai prisimindavo tezę apie „auką“, nors kitas to paties memorandumo sakiny, įtrauktas sovietų atstovo Andrejaus Vyšinskio prašymu, prieštaravo pirminiam teiginiui: „Austrijai bus priminta, jog ji - atsakinga už dalyvavimą kare Hitlerio Vokietijos pusėje ir tos atsakomybės išvengti negali“.³⁷ Šia diplomatine formuluote, kaip jau minėta, po karo naudojosi TSRS, pareikšdama Austrijai savo ekonomines pretenzijas. Skaitydamos memorandumą, visos suinteresuotos pusės surasdavo argumentų, pagrindžiančių jų užimamos pozicijos teisingumą, net jei tos pozicijos buvo visiškai skirtingos.

Sąjungininkams Maskvos konferencijoje nusprendus atkurti Austrijos valstybę, Tarybų Sąjungos diplomatai norėjo užkirsti kelią bet kokiems tolesniems britų inspiruotiems federacijų ar susivienijimų planams Viduro ar Rytų Europoje. 1943-ųjų lapkritį įvykusioje Teherano konferencijoje Stalinas Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentui Franklinui Delanui Ruzveltui ir Didžiosios Britanijos premjerui Vinstonui Čerčiliui patvirtino atmetąs federacijos idėją ir pabrėžė skirtumą tarp austrų bei vokiečių.³⁸ Pradedant 1943-ųjų vasara, Maskvos spauda atakavo federacinių darinių sudarymo planus, pavadindama juos „antisovietiniais“. Teigta, jog jie prieštarauja sovietų ir britų draugystės bei bendradarbiavimo dvasiai. Svarbiausias tokios politikos tikslas - išlaikyti silpną ir fragmentuotą Europą, siekiant užtikrinti ilgalaikę TSRS, kaip dominuojančios kontinentinės jėgos, perspektyvą.³⁹ Mažųjų valstybių atstatymas Vidurio Europoje turėjo sukliudyti antisovietinių tvirtovių atsiradimui ir padėti sovietinės įtakos prasiskverbimui. Šios nuostatos tiesiogiai palietė ir Austriją.

Stalino pokalbis su Čerčiliu 1944-ųjų spalio 17-ąją Maskvoje buvo išimtis, išėjusi už nuosekliai įgyvendintos antifederacinės politikos rėmų. Tačiau išimtis tik patvirtino taisyklę. Pokalbio metu, Britanijos ministras pirmininkas pasiūlė padalinti Vokietiją į tris dalis: Prūsiją, tarptautinės kontrolės zoną kartu su Rūro-Saro sritimi, bei Bavarijos–Austrijos valstybę.⁴⁰ Stalinas pasiūlymui netikėtai pritarė. Tuomet Čerčilis naujai iškėlė Lenkijos ir Čekoslovakijos bei Vengrijos ir Austrijos federacijos klausimą.

³⁷ Stourzh G. Um Einheit und Freiheit: Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945 – 1955. P. 21.

³⁸ Mastny V. Soviet War Aims at the Moscow and Teheran Conferences of 1943. // Journal of Modern History 47/1975. P. 499.

³⁹ Mastny V. The Cold War and Soviet insecurity: The Stalin years. – New York: Oxford Univ. Pr., 1996. P. 20.

⁴⁰ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 1. P. 560-564.

TSKP generalini sekretorius atsakė, kad išvardintos tautos pasibaigus karui teiks pirmenybę nacionalinei kryptiai. Atsakymų dviprasmybėse, Stalinas stengėsi paslėpti tikruosius TSRS politikos tikslus.

Tarybų Sąjungos diplomatų nuomone pokarinė Austrija turėjo tapti nedidele savarankiška valstybe, kuri iš pradžių nebūtų įtraukta į tiesioginę TSRS įtakos sferą. Neoficialiose derybose dėl įtakos zonų pasidalijimo pokario Europoje nei Didžioji Britanija, nei Tarybų Sąjunga nekėlė Austrijos klausimo. Karui baigiantis, būsimo grobio dalybos vis labiau prikaustė sąjungininkų dėmesį. Dviejuose memorandumuose, datuotuose 1944-ųjų lapkričio 15-ąją ir 1945-ųjų sausio 11-ąją TSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Litvinovas susidariusią padėtį pabandė analizuoti visą Europą apimančiu lygmeniu. Abiejuose dokumentuose Austrija neįvardijama sovietų įtakos sferos dalimi. Litvinovo nuomone, į TSRS įtakos zoną turėjo patekti Lenkija, Čekoslovakija, Vengrija, Jugoslavija, Rumunija, Bulgarija, Turkija, Suomija ir Švedija. Britų įtakos sferą sudarytų Olandija, Belgija, Prancūzija, Portugalija ir Graikija. Austrija, kaip nedidelė nepriklausoma valstybė kartu su Vokietija, Italija, Šveicarija ir Danija, patektų į buferinę zoną, skiriančią didžiųjų valstybių įtakos sferas.⁴¹ Nors antrajame memorandumo variante, Litvinovas zonų išsidėstymą kiek modifikavo, Austrija ir Vokietija jame išliko neutraliomis valstybėmis, į kurias Tarybų Sąjunga neturėtų pretenduoti. Neutralioje sferoje TSRS ir Didžioji Britanija privalėjo dirbti išvien, o sprendimų priėmimo procesas turėjo vykti permanentinių lygiateisių savitarpio konsultacijų dėka. Litvinovas tikėjosi greito Jungtinių Amerikos Valstijų ginkluotųjų pajėgų atsitraukimo iš Vakarų Europos.

Koncepcija, kurioje Austrija bei Vokietija patenka į buferinę zoną, sovietų diplomatai vadovavosi iki 1945-ųjų pradžios. Bet nuolatos didėjant teritoriniams laimėjimams ir Raudonajai armijai veržiantis pirmyn, būsimosios TSRS interesų zonos apibrėžimas įgavo tendenciją plėstis. 1945-ųjų balandį Jugoslavijos komunistų delegacijai, kurioje buvo ir būsimasis disidentas Milovanas Džilas, Stalinas paaiškino: „Šis karas nepanašus į praeities karus; tas, kuris užima teritoriją, primeta jai savo visuomeninę sistemą. Kuo toliau prasiskverbia jo armija, tuo toliau jis įveda savo sistemą. Ir negali būti kitaip.“⁴² Principas tikrai veikė. Kuo toliau Alpių kryptimi prasiveržė Raudonoji armija, tuo mažiau TSRS politikos strategai galvojo apie galimą

⁴¹ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 1. Р. 595-597.

⁴² Djilas, Milovan: Gespräche mit Stalin. – Frankfurt am Main: S. Fischer, 1962. P. 146.

Austrijos perdavimą Vakarų sąjungininkų kompetencijai, kaip numatyta Litvinovo komisijos memorandume, parašytame prieš pusantrų metų. 1945-ųjų pradžioje Vokietijai bei Austrijai skirtas TSRS užsienio reikalų liaudies komisariato trečiasis Europos skyrius pranešė, kad išanalizavus austrams siunčiamą Vakarų propagandą, matomos aiškios sąjungininkų pastangos orientuoti Austriją Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų kryptimi. Pasikeitus aplinkybėms, pokario Austrijos orientacija į Vakarus nebebuvo traktuojama kaip savaime suprantamas dalykas. Nuo šiol analizėse tai įvardijama tiesiog Vakarų propagandos tikslu, su kuriuo reikia kovoti. Žvelgdamas į būsimą austrų kontrolės mechanizmą TSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Solomonas Lozovskis 1945-ųjų sausio 23-sios memorandume prognozavo neišvengiamą įtampą santykiuose su sąjungininkais, kovojant dėl įtakos zonų. „Administruojant Austriją, lygiateisiškumo problema iškils kur kas aštresne forma, negu Rumunijoje ar Vengrijoje. Spaudimas šia kryptimi bus gerokai didesnis už tai, ką patyrėme anksčiau. Diskutuosime apie tokią administravimo formą, kurioje visos trys didžiosios valstybės turėtų vienodas teises“.⁴³ Nors oficialiai Austrija kaip ir anksčiau, priskirta „neutraliai sferai“, tačiau Raudonajai armijai veržiantis link Vienos, TSRS neketino dalintis savo palaipsniui didėjančia įtaka, remiantis geranoriškumo pagrindais. Todėl Didžioji Britanija ir Jungtinės Amerikos Valstijos nuolatos reikalavo pripažinti lygiateisiškumo principą. Taip, 1945-siais patekusi į „pilkąją zoną“, Austrija tapo sąjungininkų kovos arena, kurioje vyko agresyvios tarpusavio varžybos. 1946-ųjų kovą, sovietų pranešime austrų valstybė vadinama „laboratorija, kurioje stebime dviejų sistemų dvikovo procesą“. Visi Tarybų Sąjungos okupacinės politikos projektai ieškojo galimybių užtikrinti, sustiprinti bei sistemingai išplėsti TSRS įtaką Austrijoje. Tai buvo svarbiausias sovietų tikslas pokarinėje austrų valstybėje. Veikta atsargiai, vengiant tiesioginės konfrontacijos su Vakarais.

TSRS diplomatai neturėjo sumanymo atskirti rytinę Austrijos dalį nuo likusios Austrijos,⁴⁴ nes nebuvo paskatos tokiam įvykių scenarijui. Kol egzistavo viltis išplėsti savo įtaką visoje austrų valstybėje, negalvota apie galimą ir taip nedidelės teritorijos padalijimą.

⁴³ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. P. 26.

⁴⁴ Klambauer O. Der Kalte Krieg in Österreich: Vom Dritten Mann zum Fall des Eisernen Vorhangs. – Wien: Ueberreuter, 2000. P. 31.

2. DERYBOS DĖL OKUPACINIŲ ZONŲ IR KONTROLĖS MECHANIZMO

Pirmosios Austriją paliečiančios Tarybų Sąjungos diplomatų iniciatyvos pasibaigus Maskvos konferencijai Londone įsteigtoje Europos konsultacinėje komisijoje buvo nukreiptos, tam, kad įtraukti TSRS į būsimą austrų valstybės okupacijos ir kontrolės procesą. 1944-ųjų sausį britų atstovo sero Viljamo Strango bei amerikiečių atstovo Džono Vinanto pateiktuose pasiūlymuose Austriją norėta paversti priedu prie amerikiečių arba britų okupacinės zonos Pietų Vokietijoje. 1944-ųjų vasario 12-sios Molotovo laiške Stalinui toks problemos suregulavimas vadinamas „nepriimtinu“.⁴⁵ Prie laiško pridėtas sovietų diplomatų parengtas Vokietijos kapituliacijos sąlygų projektas numatė, kad „TSRS, Jungtinės Karalystės ir Jungtinių Amerikos Valstijų daliniai Austrijos teritoriją užims kartu“. Tarybų Sąjunga atmetė vėlesnį britų pasiūlymą kalbėti apie Britanijos, JAV ir TSRS zonas apibendrintai, nesiejant kurios nors valstybės dalinių dislokacijos su konkrečia teritorija.⁴⁶

1944-ųjų vasario 18-ąją TSRS atstovas Europos konsultacinėje komisijoje Fiodoras Gusevas pateikė kapituliacijos sąlygų projektą, siūlantį Austrijoje įvesti Trijų valstybių okupacinį kontrolės režimą. Neoficialiuose pokalbiuose Gusevas atskleidė, kad TSRS norėtų dalyvauti, atskiriant Vokietiją nuo Austrijos. Didžioji Britanija šį sovietų pasiūlymą priėmė palankiai.

Atsižvelgdamas į šiame regione numatomas TSRS ir Jungtinės karalystės varžybas dėl įtakos sferų, britų delegacijos Europos konsultacinėje komisijoje narys Viskontas Samuelis Hudas pavadino sovietų modelį „geriausiu, iš to, ko galėjome tikėtis“.⁴⁷

Apibrėžiant okupacines zonas Austrijoje ir Vokietijoje tolesni Tarybų Sąjungos pasiūlymai sekė vienas po kito. Už pasiruošimą taikos padėčiai atsakinga Vorošilovo komisija 1944-ųjų kovo 25-ąją pradėjo rengti bendrą Austrijos okupacijos projektą. Balandžio viduryje komisija pateikė užbaigtą modelį, numatantį tris okupacines teritorijas: sovietų zoną - į rytus nuo linijos Retcas-Hornas-Kremsas-Tulnas-Hainfeldas-Murcštegass-Turnau-Bruckas prie Muro-Leobenas-Muras-Lavantas;

⁴⁵ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 1. Р. 409-413.

⁴⁶ Ten pat., Р. 414-417.

⁴⁷ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. P. 28.

britų zoną - į vakarus nuo sovietų, iki linijos Passau-Enns-Eisenstadt-Leoben; amerikiečių zoną, apimančią Aukštutinės Austrijos sritį į pietus nuo Dunojaus, Liezeno ir Murau rajonus, Karintiją į vakarus nuo Lavanto, visą Zalcburgą, Tirolį ir Forarlbergą. Projektas numatė sovietų sektorių „rytinėje Vienos dalyje tarp Dunojaus ir jo kanalo“. Likusią miesto dalį turėjo pasidalinti britai ir amerikiečiai. Norint apibūdinti TSRS pasiūlytą okupacinių zonų planą, reikia pabrėžti neadekvačią kitoms, britams siūlomos teritorijos padėtį, kadangi jų zona turėjo apimti menkiausios industrializacijos ir prasčiausiai išvystyto susisiekimo sritis. 1944-ųjų balandžio 30-ąją įvykusiame konsultacinės komisijos posėdyje būsimos britų zonos apdalijimas buvo ištaisytas: sovietų zonai atiduotas Burgenlandas bei rytinės Žemutinės Austrijos ir Štirijos dalys, britams – likusi Žemutinė Austrija ir Štirija, drauge su gabalu rytų Karintijos. Į amerikiečių zoną įėjo likusi Karintija, Zalcburgas, Aukštutinė Austrija, Tirolis ir Foralbergas. Tarp svarbiausių, sąjungininkams priskirtų teritorijų išsidėstymą lėmusių faktorių, komisija pabrėžė Dunojaus reikšmę susisiekimui, tiesioginį kontaktą tarp sovietų zonos, Jugoslavijos ir Čekoslovakijos bei lygiavertį industrijos rajonų pasidalijimą. Skirtingoms okupaciniams zonoms turėjo priklausyti panašus Austrijos gyventojų kiekis. Be to, komisijos nariai išsakė pageidavimus, į kuriuos reikėjo atsižvelgti, vykdant tolesnius zonų planavimus. Tarp jų – kitokios okupuojamų teritorijų demarkacijos linijos, bei tiesioginis visų okupacinių zonų priėjimas prie Vienos. Komisijos iškeltos sąlygos įvykdytos sekančiuose TSRS projektuose. Vakarų sąjungininkai gavo Sant Polteno ir Tulno sritis, o kartu su jomis – siaurą koridorių į Vieną. Demarkacijos liniją tarp Britanijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų nutarta nustatyti po tarpusavio derybų.⁴⁸

Norėdama įgyvendinti tolesnius savo planus, TSRS turėjo išsiaiškinti ar okupuojant Austriją prisidės abu Vakarų partneriai. Tuo metu Jungtinės Amerikos Valstijos daugiausiai dėmesio skyrė Ramiojo vandenyno regionui ir nebuvo pasirengusios ilgalaikiam įsipareigojimui teikti okupacinį kontingentą pokarinei Europai. Tačiau vieno asmeninio pokalbio su Franklinu Ruzveltu metu, Jungtinių Valstijų delegatas Džonas Vinantas pasiekė principinį prezidento sutikimą, leidusį amerikiečiams dalyvauti Austrijos okupacijoje. Sugrįžęs į Londoną, 1944-ųjų gegužės 31-ąją Vinantas apie savo kelionės rezultatus pranešė Europos konsultacinei komisijai, o birželio 12-ąją britų ir amerikiečių delegacijos pateikė dokumentus, patvirtinančius

⁴⁸ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945-1955 und ihre politische Mission. P. 28-29.

trišalę Austrijos okupaciją. Atsižvelgdamas į Vakarų sąjungininkų pasiūlymus, 1944-ųjų birželio 14-ąją, Gusevas pristatė TSRS diplomatų parengtą protokolą, kuriame pasakyta: „Austrijos teritoriją, apibrėžtą 1937-ųjų gruodžio 31-ąją buvusiomis valstybės sienomis okupuos Tarybų Sąjungos, Jungtinės Karalystės ir Jungtinių Amerikos Valstijų ginkluotosios pajėgos.“

Liepos 15-ąją Vinantas gavo įgaliojimą pritarti sovietų pasiūlymui, tačiau su sąlyga, kad amerikiečių okupacinis kontingentas Austrijoje būtų simbolinis. Nusprendę palaukti principinio susitarimo, britai rugpjūčio 21-ąją pateikė savo projektą, apibrėžiantį kitokias Austrijos demarkacijos linijas. Remiantis šiuo dokumentu, Aukštutinė ir Žemutinė Austrija turėjo sudaryti TSRS zoną, o likusias sritis okupuotų Jungtinė Karalystė. Britų planas numatė trišalį administracinį aparatą, esantį Vienoje, kurioje turėjo bazuotis Jungtinių Amerikos Valstijų kontingentas.⁴⁹ Tuopat metu Britanijos delegatas Strangas išplatino kontrolės sutarties projektą, numatantį trijų fazių modelį, panašų į anksčiau parengtą planą Vokietijos atžvilgiu. Pirmosios fazės metu – vos tik pasibaigus karo veiksams – vyriausieji kariuomenių vadai privalo išsikrovoti aukščiausią autoritetą jų vadovaujamų kariuomenių kontroliuojamose teritorijose. Antroji fazė prasideda tada, kai aukščiausioji valdžia, perduodama sąjungininkų komisijai, esančiai Vienoje. Iš pradžių ši valdymo organą sudaro vyriausieji kariuomenių vadai, o vėliau civiliai didžiųjų valstybių atstovai. Komisija privalo užtikrinti kapituliacijos sąlygų įgyvendinimą, austrų administracijos funkcionavimą bei Austrijos atskyrimą nuo Vokietijos. Sudarius Austrijos vyriausybę, prasideda trečioji fazė, kurios metu austrų administracija dirba, kontroliuojama sąjungininkų komisijos.

Tarybų Sąjungos diplomatai susipažino su britų pasiūlymu. Nuosavo Austrijos kontrolės aparato mechanizmo modelio jie dar nebuvo parengę. Ilgą laiką būsimosios austrų valstybės okupacinių struktūrų sudarymo klausimais nepasiekta jokios pažangos. Greito Raudonosios armijos judėjimo ir lėto britų-amerikiečių pajėgų slinkimo fone, atrodė įmanoma, kad dar neprasidėjus žiemai, didžioji dalis Austrijos atsidurtų sovietų rankose. Todėl 1944-ųjų spalio 14-ąją britų ambasada Vašingtone atsiuntė valstybės departamentui laišką, kviečiantį parengti bendrą pranešimą, skirtą sovietų vadovybei. Pagrindinė tokio kreipimosi mintis: „jeigu Vakarų sąjungininkų kariuomenė, pirmoji pasiektų Vieną, jų vyriausybės pakviestų TSRS atsiųsti savo

⁴⁹ Wagnleitner, R. Großbritannien und die Wiedererrichtung der Republik Österreich. – Salzburg: 1975. P. 52.

atstovus, įvedant trišalę kontrolę. Taigi, jie tikisi tokio paties pakvietimo, jeigu rusų pajėgos užimtų Vieną“. Spalio pabaigoje panašaus turinio laiškus Molotovui pasiuntė britų bei amerikiečių ambasadoriai Maskvoje seras Arčibaldas Klarkas Keras ir Džordžas Kenanas. Jiems atsakyta, kad klausimas turi būti išspręstas Europos konsultacinėje taryboje drauge su sprendimais dėl okupacinių zonų ir būsimojo kontrolės mechanizmo.

1944-ųjų spalį lankydamasis Maskvoje, Britanijos užsienio reikalų ministras Antony Edenas pakvietė ruošti personalą pagrindinių Vokietijos ir Austrijos Kontrolės aparato grupių sudarymui. Į šį pasiūlymą oficialaus TSRS atsakymo negauta.

Spalio 29-ąją Raudonoji armija pradėjo puolimą Budapešto kryptimi. Vengrijos teritorijoje TSRS karinė mašina susidūrė su atkakliu vermachto pasipriešinimu, todėl judėjo kiek lėčiau. Vengrijos sostinė apsupta tik gruodžio 26-ąją.

1944-ųjų lapkričio 23-ąją Tarybų Sąjungos diplomatai išplatino naują Austrijos okupacinių zonų sutarties variantą.⁵⁰ Skirtingai nuo anksčiau pateikto TSRS pasiūlymo, jame nebeliko siauro teritorinio tilto tarp Vakarų zonos ir Vienos, išplėsta sovietų zona Žemutinėje Austrijoje, o demarkacinė linija perstumta į Vakarų. Likusios senojo plano charakteristikos buvo išlaikytos: Aukštutinė Austrija, Zalcburgas, Tirolis, Forarlbergas atiteko JAV, o Britanija, atiduodama amerikiečių zonai gabaliuką Aukštutinės Austrijos, už jį turėjo gauti Vakarinę Štiriją ir Karintiją.

Keletą tolesnių savaitių sovietų ir britų diplomatai spaudė amerikiečių delegaciją, priimti pasiūlytą Austrijos okupacinę zoną. Amerikiečių atstovas jau senokai ragino savo vyriausybę sutikti su pasiūlytom sąlygom. Vinanto nuomone, amerikiečių okupacinė zona turėjo pranašumą, nes jungėsi su pagrindinėmis Jungtinių Valstijų okupacinio kontingento bazėmis Pietų Vokietijoje. Jis pareiškė, kad JAV negali pasitraukti iš politinio susidūrimo, „palikdamos konfliktą tarp piktos Rusijos ir silpnos Britanijos“. Gruodžio 9-ąją, Amerikos prezidentas Ruzveltas ir užsienio reikalų ministras Edvardas Stettinius sutiko perimti amerikiečių zoną Austrijoje.⁵¹ 1945-ųjų sausio 5-ąją JAV delegacija pateikė Vienos okupacijos planą, nepanaikindama nacių laikais išplėstų miesto ribų.

⁵⁰ Stearman W. L. Ein Beispiel für die Sowjetpolitik gegenüber dem Westen. – Bonn: Siegler, 1962. P. 16.

⁵¹ Fellner F. Die außenpolitische und völkerrechtliche Situation Österreichs 1938: Österreichs Wiederherstellung als Kriegziel der Alliierten. // Weinzierl E. Skalník K. Österreich: Die Zweite Republik. – Graz: Styria, 1972. T. 1. P. 79.

1944-ųjų lapkritį į Europos konsultacinę komisiją priimtas Prancūzijos atstovas Renė Masilji, 1945-ųjų sausio 5-ąją prancūzų nacijos vardu pareiškė pretenzijas į okupacinę zoną. Į tai atsižvelgta sausio 30-ąją britų pateiktame projekte. Tarybų Sąjunga išlaikė Žemutinę Austriją, JAV – Aukštutinę Austriją ir Zalcburgą, Britanija – Rytų Tirolį, Karintiją ir Štiriją, o Prancūzija gavo Tirolį ir Forarlbergą.⁵² Galimam Prancūzijos dalyvavimui Vokietijos bei Austrijos okupacijoje, 1945-ųjų vasarį įvykusioje Jaltos konferencijoje aiškiai pritarė Čerčilis. Stalinas, nors ir abejodamas, bet sutiko su britų pozicija.⁵³

1945-ųjų sausio 24-ąją britų diplomatai pateikė Europos konsultacinei komisijai naują Austrijos kontrolės mechanizmo sutarties projektą. Jungtinės Karalystės pasiūlymas buvo parengtas remiantis prieš porą mėnesių pasirašytu analogišku susitarimu dėl Vokietijos. Naujasis projektas numatė sąjungininkų komisiją, sudarytą iš sąjungininkų tarybos, vykdomojo komiteto ir sąjungininkų vyriausybių paskirtų štabų. Svarbiausiame tokios sistemos organe – taryboje, posėdžiautų kariniai keturių valstybių komisarai. „Aukščiausioji valdžia priklausytų sąjungininkų tarybai, priimančiai sprendimus, įgyvendinamus visoje Austrijos teritorijoje“. Tarybos sprendimai priimami vienbalsiai. Vykdomasis komitetas, sudarytas iš keturių komisarų deleguotų atstovų, užtikrintų sąjungininkų tarybos sprendimų įgyvendinimą, pasinaudodamas sąjungininkų komisijos padaliniais. Remiantis bendro vadovavimo principu, po keturis sąjungininkų atstovus valdytų karinių klausimų, karo laivyno, aviacijos, ekonomikos, finansų, vidaus reikalų, darbo, teisės, karo belaisvių, iškeldintų asmenų, politikos ir transporto padalinius. Įkūrus centrinę austrų valstybės administraciją, sąjungininkų komisijos padaliniai kontroliuotų atitinkamas Austrijos ministerijas. Toks kontrolės mechanizmas išsilaikytų tol, kol įvykus laisviems rinkimams, būtų sudaryta nauja austrų vyriausybė.

Išnagrinėję projektą, amerikiečių diplomatai išreiškė susirūpinimą sąjungininkų tarybos sprendimų priėmimo procese įtvirtinta vienbalsiškumo nuostata, leidžiančia blokuoti viso okupacinio mechanizmo darbą. Atsižvelgus į negailestingą TSRS politiką, steigiant prosovietinius režimus Rytų Europoje, Jungtinių Amerikos Valstijų nuogąstavimas turėjo aiškų pagrindą.⁵⁴ 1945-ųjų pradžioje Vinantas informavo Vašingtoną, jog, susirūpinusi menka derybų pažanga, Britanijos užsienio reikalų ministerija, bėgštauja, kad Tarybų Sąjunga neišnaudotų savo pranašumo įžengiant į

⁵² Stourzh G. Geschichte des Staatsvertrages 1945-1955. – Graz: Verlag Styria, 1980. P. 7.

⁵³ Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941-1945: Сборник документов. – Москва: Политиздат, 1984. Т. 4. P. 65-69.

⁵⁴ Fejtö F. Geschichte der Volksdemokratien. – Wien: Styria, 1972. Т. 1. P. 61-127.

Austriją, siekdama įtvirtinti vienašališką kontrolę. „Toku atveju, Britanijos ir Jungtinių Valstijų įtaka būtų pašalinta, o interesai Austrijoje – visiškai apleisti, kaip jau atsitiko Bulgarijoje ir Rumunijoje“.

1945-ųjų sausio 18-ąją 2-ojo Ukrainos fronto pajėgos užėmė rytinę Budapešto dalį, vasario 13-ąją kovos Vengrijos sostinėje baigėsi. Kovo 6-ąją armijų grupė „Pietūs“ pradėjo paskutinę Trečiojo reicho puolamąją operaciją – 6-oji SS tankų armija atakavo sovietų pajėgas Vengrijoje, prie Balatono. Kovo 15-ąją puolimas galutinai išsikvėpė. Kitą dieną Raudonoji armija pradėjo ataką Vienos kryptimi. Tuo pat metu amerikiečių-britų pajėgos kovėsi Ardėnų operacijoje, pasibaigusioje sausio 16-ąją. Įveikę Siegfriedo liniją, sąjungininkai tik kovo 24-ąją forsavo Reiną.

Raudonajai armijai esant prie Austrijos sienų, TSRS planuose ryškėjo tendencija, karinį pranašumą paversti politine nauda. Užėmus Vieną, norėta sudaryti vienpusišką okupacinę administraciją bei atkurti politines struktūras, kurių personalas būtų palankus TSRS. Įgyvendinus šį scenarijų, Britanija ir Jungtinės Valstijos būtų pastatytos prieš įvykusį faktą. Jeigu Vakarai bandytų spausti, situacija turėtų keistis, tačiau transformacija visko neapimtų. Taigi, tiek Tarybų Sąjunga, tiek Vakarų sąjungininkai, 1945-ųjų pradžioje nagrinėdami Austrijos klausimą, galvojo labai panašiai. Ekspansyviai sovietų vadovybės mąstymui, labiausiai trukdė suvokimas, kad neužmiršę nesenos Rumunijos patirties, Vakarai stengsis nekartoti savo klaidų Austrijoje.

Palaipsniui susidarė įspūdis, kad TSRS diplomatai, neatsakydami į sausį pateiktą britų pasiūlymą, vilkina laiką. Tik praėjus dviem mėnesiams, kovo 30-ąją, į TSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojo Andrejaus Vyšinskio sekretoriatą atsiųsti atsiliepimai, parengti antrojo ir trečiojo Europos skyrių. Dokumentų turinys slėpė bombą, grasinusią tolesnei derybų eigai. Siūlyta pritarti britų pasiūlymui, tačiau su sąlyga, kad Tarybų Sąjungai atiteks ne iki tol visuose projektuose jai skiriama šiaurinė zona, o Karintija ir Štirija, į kurias pretendavo Jungtinė Karalystė.⁵⁵ Nurodoma, kad okupaciniam sovietų kontingentui užėmus Pietų Austriją, bus sumažinta Britanijos įtaka Jugoslavijai ir padidės TSRS galimybės Balkanų regione. Raudonosios Armijos dislokacija Karintijoje, suteiktą perspektyvą Jugoslavijai, norėjusiai prisidėti prie austrų valstybės okupacijos. „Neseniai į Raudonosios armijos rankas patekęs trofėjinis

⁵⁵ Rathkolb O. Historische Fragmente und die „unendliche Geschichte“ von den sowjetischen Absichten in Österreich 1945. // Ableitinger A., Beer, S., Staudinger, E. Österreich unter alliierter Besatzung 1945-1955. Wien: Böhlau, 1998. P. 148.

Austrijos žemėlapis atskleidė, jog svarbiausi lėktuvų bei metalo fabrikai, kaip ir svarbiausios elektrinės yra amerikiečiams atiduodamoje Vienos dalyje ir Štirijoje. Tuo tarpu zonoje, skirtoje Tarybų Sąjungai, tėra trys lėktuvų gamyklos, trys metalo fabrikai bei šešios elektrinės, todėl ekonominiu atžvilgiu - tai vargingiausias Austrijos regionas. Be to, per Žemutinės Austrijos teritoriją vyks nuolatinis sąjungininkų susisiekimas su Viena. Atsižvelgiant į pateiktus argumentus, TSRS pritarė Britanijos projektui, jeigu jai atitektų Austrijos Pietūs, o ne Šiaurė.⁵⁶

Štai tokio turinio dokumentą Vyšinskis perdavė Molotovui. Tačiau galimybės kardinaliai keisti derybinę poziciją jau nebebuvo. Raudonoji armija išvakarėse peržengė buvusią Austrijos sieną. Balandžio 4-ąją Europos konsultacinei komisijai sovietų delegacija pateikė oficialų atsakymą į Britanijos pasiūlymą. Jame Tarybų Sąjunga pritarė rekomenduojamam zonų išdėstymui bei Prancūzijos dalyvavimui Austrijos okupacijoje. Derybų metu, sovietų diplomatai siekė šiek tiek išplėsti savo zoną, prijungiant nedidelį gabaliuką Aukštutinės Austrijos ir pietinį Burgenlandą. Teritoriniai papildymai leistų TSRS pajėgoms kontroliuoti savo satelitų sienas: pietinę Čekoslovakijos ir vakarinę Vengrijos. Tarybų Sąjunga taipogi pateikė kelis pasiūlymus, dėl nedidelių okupacinės kontrolės mechanizmo pakeitimų.

TSRS atsakymas netrukus sulaukė neoficialaus Vakarų sąjungininkų pritarimo. Balandžio 13-ąją Raudonoji armija užėmė Vieną. Praėjus porai savaitių, sovietų diplomatai sutiko su Jungtinių Valstijų reikalavimu, paversti Vienos centrą bendra okupacine zona. Bėgant metams, šis potvarkis Vakarų sąjungininkams įgijo vis didesnę reikšmę, nes, kitaip nei Berlyne, neleido sovietams įvesti vienašališkos administracinių, ekonominių ir kultūrinių centrų kontrolės.

Svarbiausiu tolesnių derybų objektu tapo okupaciniai Vienos sektoriai.. Britų ir amerikiečių diplomatai reikalavo padalinti Austrijos sostinę, remiantis nacių laikais išplėstomis miesto sienomis. Tai užtikrintų visiems okupaciniams kontingentams, nuosavus aerouostus, jų valdomų okupacinių sektorių ribose. Tarybų Sąjunga reikalavimą atmetė ir pasiūlė naudotis jos zonoje esančiu Tulno aerouostu.⁵⁷

Derybas sunkino nelengvas amerikiečių, britų ir prancūzų kelias link Vienos, po to, kai miestas atiteko Raunosios Armijos daliniams. Vakarų delegacijas

⁵⁶ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945-1955 und ihre politische Mission. P. 35.

⁵⁷ Fellner F. Die außenpolitische und völkerrechtliche Situation Österreichs 1938: Österreichs Wiederherstellung als Kriegziel der Alliierten. // Weinzierl E. Skalník K. Österreich: Die Zweite Republik. – Graz: Styria, 1972. T. 1. P. 82-87.

Tarybų Sąjunga į Austrijos sostinę pakvietė jau balandžio 13-ąją, tačiau vėliau kvietimą atšaukė, motyvuodama, jog pirmiausia reikia pasirašyti Austrijos kontrolės sutartį. Tuo tarpu Vakarų diplomatai norėjo pamatyti derybų objektą, o jau paskui pabaigti derybas. Ceitnoto situaciją dar pagilino krizė, prasidėjusi tuomet, kai TSRS informavo sąjungininkų vadovybę apie Karlo Renerio „ketinimus“ suformuoti vyriausybę, o, iš tiesų, „ketinimai“ jau buvo virtę realia institucija, sukurta globojant Tarybų Sąjungai. Prireikė dar dviejų mėnesių, kol sąjungininkai susitarė kaip pasidalinti okupacinius Vienos sektorius. Sovietų diplomatai sprendimus priiminėjo lėtai, todėl Vakarų delegacijoms kilo įtarimas, jog TSRS vilkina laiką, nes nenori prisiimti įsipareigojimų. Gegužės 26-ąją į Maskvą su tarpininkavimo misija atvyko amerikiečių nepaprastasis įgaliotasis pasiuntinys Haris Hopkinsas. Birželio 6-ąją jo vizitas baigėsi ir derybos pagaliau pajudėjo iš mirties taško. Po kelių dienų Austrijos sostinėje pagaliau apsilankė sąjungininkų delegacija. Liepos 9-ąją susitarta dėl okupacinių Vienos sektorių pasidalijimo, laikantis senųjų miesto ribų. Britanija, Jungtinės Amerikos Valstijos ir Prancūzija gavo laisvą priėjimą prie Austrijos sostinės aerouostų, esančių Tarybų Sąjungos administruojamoje zonoje.⁵⁸ TSRS gavo 2, 4, 10, 20 ir 21 Vienos rajonus.

Austrijos kontrolės mechanizmo sutartis pasirašyta dar liepos 4-ąją. Dokumente įtvirtintas administracinės struktūras, nulėmė sausio 24-sios britų projektas bei sovietų balandžio 4-ąją pateiktos pataisos. Svarbiausieji susitarimo elementai išliko nepakitę:

- a) jam priskirtoje teritorijoje savarankiškas kariuomenės vadas, pirmąkart Vakarų sąjungininkų panaudotas okupuojant Italiją;
- b) sąjungininkų sudaryta bendra kontrolės komisija, TSRS ir Britanijos planuose atsiradusi 1943-siais.

Britanijos diplomatai siekė padedant diferencijuotiems etapams greitai pereiti prie civilinių struktūrų ir vieningo sąjungininkų administracijos veikimo. Principas, kuriuo vadovavosi TSRS, buvo absoliutus okupacinių zonų atskyrimas ir kariuomenės vado įsakymų galia, nepaisanti britų bandymų sumažinti skirtingoje okupacinių zonų evoliucije slypintį pavojų. Tarybų Sąjungos požiūriu, bendrųjų sąjungininkų institucijų kompetenciją vėliau reikėjo apriboti grynai koordinacinėmis funkcijomis. Tik tuomet, kai Tarybų Sąjungos diplomatai suprato, kad iškilus bendravalstybiniais klausimams reikalingi administravimo organai, koordinuojantys

⁵⁸ Verosta S. Die internationale Stellung Österreichs 1938-1947. P. 71-74.

sajungininkų veiksmus, jie galiausiai sutiko išplėsti Kontrolės tarybos teises bei sušvelninti vienbalsiškumo principą. Pirmojoje Austrijos kontrolės mechanizmo sutartyje atsižvelgta į TSRS siekius išlaikyti veiksmų laisvę jos administruojamoje teritorijoje bei nepaklusti daugumos sprendimams. Todėl bendrųjų sąjungininkų institucijų veikla buvo išties komplikauta. Susipažinęs su priimtais dokumentais, o vėliau ir konkrečia sąjungininkų veikla, austrų diplomatas Jozefas Šioneris pastebėjo, kad Sąjungininkų tarybos sudarymas „vietoj susivienijimo atnešė pasidalijimą, (...) kuri norėta nuslėpti“.⁵⁹

Įvardinti Tarybų Sąjungos užsienio politikos principai (veiksmų laisvė savo įtakos sferoje, jokių daugumos sprendimų tarptautiniame lygmeny) įtakojo visas to meto tarptautines organizacijas bei institucijas, prie kurių kūrimo prisidėjo sovietų diplomatai. Kontrolės taryboje Vokietijoje, Sąjungininkų taryboje Austrijoje, Saugumo taryboje Jungtinių Tautų organizacijoje, priklausomai nuo susiklosčiusios situacijos, TSRS galėjo bendradarbiauti, arba blokuoti nepriimtinius sprendimus. Netrukus šios institucijos kentėjo nuo sistemingai taikomos „Veto politikos“. 1946-ųjų birželio 28-ąją pasirašyta antroji Austrijos kontrolės sutartis sušvelnino ankstesnį veto principą. Todėl Sąjungininkų taryba nevirto tik sprendimų blokavimo įrankiu, kaip atsitiko kitoms tarptautinėms organizacijoms.

3. POLITINĖ AUSTRIJOS ATEITIS TSRS IR KPŲ PROJEKTUOSE

TSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Solomonas Lozovskis, 1945-ųjų sausio 23-sios memorandume neaiškiai pareiškė, kad „Austrijos vidaus tvarką, pasirinks patys austrai, padedant sąjungininkų vadovybei“. Kaip tik tuo metu kristalizavosi konkretūs sovietų diplomatijos siekiai, kuriant pageidaujamą pokarinės Austrijos modelį. Antrosios pokarinio planavimo komisijos pirmininkas Ivanas Majskis dar 1944-ųjų sausio 11-ąją aiškinamajame rašte konstatavo, jog Tarybų sąjunga suinteresuota, kad pokario Europos vyriausybių atstatymas remtųsi

⁵⁹ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. P. 37.

„demokratine liaudies fronto dvasia“.⁶⁰ Prancūzijoje, Nyderlanduose, Belgijoje, Danijoje ir Čekoslovakijoje liaudies frontas susikūrė pats. Vokietijoje, Italijoje, Vengrijoje ir Rumunijoje „demokratinė liaudies fronto dvasia“ užgimė po sąjungininkų pergalės. Austriją tyliai priskyrė antrai kategorijai. Reikalavimas įsteigti „nacionalinį laisvės frontą“, apimsiantį visas politines kryptis bei visuomenės sluoksnius, austrams skirtose propagandinėse radijo transliacijose, karo metu skambėjo nuolatos.⁶¹

„Liaudies“ arba „nacionalinio“ fronto idėja kilo 1935-aisiais, priimant VII-ojo pasaulinio komunistinio internacionalo kongreso nutarimus, leidusius pradėti iki tol persekiotą bendradarbiavimą su socialdemokratais ir progresyviomis buržuazinėmis partijomis. Tuomet sprendimai priimti blogėjančios situacijos akivaizdoje, norint sustiprinti kovą su vis galingesne fašizmo ideologija. Radikalus pasaulinio komunistų judėjimo perorientavimas palengvino antifašistinių jėgų konsolidaciją bei pagerino santykius su vakarais. 1939-ųjų rugpjūtį, pasiekus susitarimą su Vokietija, „liaudies frontas“ nebenaudotas, tačiau 1941-ųjų birželį prasidėjus operacijai „Barbarossa“, jis įgavo naują prasmę, tarnaudamas teorinėje pasipriešinimo ideologijoje. Jaltos konferencijoje sąjungininkai sutarė, kad išvaduotų valstybių pereinamojo laikotarpio administracijose bus „visų demokratiškų elementų“ atstovų. Antifašistinių partijų kooperacija turėjo atspindėti deklaratyvų antihitlerinės koalicijos norą „suvienyti visas demokratiškas jėgas“. Todėl TSRS diplomatai galėjo sakyti, kad liaudies frontas priimtinas visiems. Karui baigiantis, Stalinas nusprendė TSRS strategijos nekeisti: reikėjo pasinaudoti kovoje su fašizmu sukauptu politiniu kapitalu. Liaudies frontai privalėjo apjungti visas antifašistines partijas, „demokratus“ bei nepartinius. Tokioje „viršpartinėje“ organizacijoje svarbiausius postus palaipsniui perimtų komunistai, įgyvendinsiantys Tarybų Sąjungai priimtina politiką.⁶² Kuriant „demokratiškus liaudies fronto dvasias“ atsižvelgta į svarbiausius tarybinės politikos tikslus. Kol kas liaudies frontai nesiūlė socialinių ar socialistinių revoliucijų, apsiribodami „antifašistiniu-demokratišku“ apipavidalinimu. Tačiau tai nebuvo grįžimas prie „buržuazinės-parlamentinės“ demokratijos.⁶³ 1944-1945-aisiais Europoje atkuriami demokratiniai santykiai bei bendras antifašistinių-demokratiškų partijų darbas

⁶⁰ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 1. P. 333-360.

⁶¹ Vogelmann K. Die Propaganda der österreichischen Emigration in der Sowjetunion für einen selbstständigen österreichischen Nationalstaat 1938-1945. – Wien: 1973. P. 102-177.

⁶² Fejtö F. Geschichte der Volksdemokratien. Т. 1. P. 59.

⁶³ Müller W. Noch einmal: Stalin und die Demokratie in Nachkriegsdeutschland. // Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung, 1998. P. 203-216.

šiam TSRS politikos modelyje reiškė tik vieną iš etapų, kovoje dėl visai kitų tikslų. Tikrasis pokarinės evoliucijos siekis – satelitinių socialistinių demokratijų steigimas, užtikrinantis ilgalaikę Tarybų Sąjungos įtaką iš anksto numatytoje teritorijoje. Suformuotos, remiantis tarybinės strategijos principais, liaudies fronto vyriausybės iš pradžių turėjo laikytis „buržuazinėse parlamentinėse“ demokratijose nustatytų taisyklių. Kiek vėliau, pasiekusios plačią vietinių gyventojų paramą, tokios institucijos turėjo įgyvendinti taikų valstybės perėjimą į komunistinės sistemos stovyklą.

Teorinius taikios socialistinės transformacijos pagrindus dar 1872-aisiais išdėstė Marksas, pareiškęs, kad išsikovojusios parlamentinę daugumą darbininkų partijos kai kuriose šalyse gali pasukti demokratiniu socializmo keliu. 1916-aisiais Vladimiras Iljičius Leninas taikų perėjimą prie socializmo pavadino išimtimi. Sudarydama liaudies fronto strategijos branduolį, taikios transformacijos idėja atgimė iš nebūties. 1935-ųjų Kominterno nutarimai liudijo, kad buržuazinė demokratija, evoliucionuodama taps liaudies demokratija, o vėliau – ir socialistine demokratija. Atrodė, kad pokario Europos erdvėje, prognozė pagaliau išsipildys. Buržuazija susikompromitavo parėmusi fašizmą. Visi suprato, kad reikalingas politinis apsisvalymas. Viešoji erdvė buvo kaip niekad palanki kairiosios reformacijos idėjoms. Vakarų demokratijose prasidėjo politinio elito rotacija, o su juo ir teorinių paradigmu pasikeitimas. Ekonomikoje tai pasireiškė plačiomis žemėvaldos reformomis, progresyviais mokesčiais bei privataus kapitalo kompanijų nacionalizavimu. Būtent tokioms aplinkybėms ir pritaikyta liaudies fronto strategija, sieksianti išplėsti TSRS įtaką. Pasak besibaigiant karui užfiksuotų Majskio prognozių, Europoje socializmas bus sukurtas po 30-50 metų.⁶⁴

Šioje ilgalaikėje, visą žemyną apėmusioje komunistinėje strategijoje, TSRS diplomatai paliko vietas ir austrams. Virsdama socialistine, Austrija galėjo praplėsti Tarybų Sąjungos įtaką už Raudonosios armijos okupuotų teritorijų ribas. 1944-ųjų vasarą CK sekretorius Andrejus Ždanovas pareiškė, kad „taikus valstybių perėjimas į socialistinę stovyklą“ yra sovietų politikos tikslas Vokietijoje, Austrijoje ir Vengrijoje.⁶⁵ Besilaikant strateginių sovietų principų suformuoti politiniai dariniai, skirtingose Vidurio Europos valstybėse įgijo skirtingus pavadinimus: Nacionalinis

⁶⁴ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 1. P. 333-360.

⁶⁵ Ruggenthaler P. Warum Österreich nicht sowjetisiert werden sollte. // Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Beiträge. – Wien: Oldenbourg, 2005. P. 61-87.

frontas, Liaudies frontas, Tėvynės frontas, Patriotinis frontas, Nacionalinės nepriklausomybės frontas, Laisvės frontas.

Daugelyje šalių veiklos taktika buvo beveik identiška, skyrėsi tik darbo tempas.⁶⁶ Austrijoje, kaip ir kitur, atsirado visų antifašistinių-demokratiškos partijų blokas. Bendradarbiaudama su vietiniais komunistais, Tarybų Sąjunga norėjo įtakoti kintančią jėgų pusiausvyrą, tiek nacionaliniame (Komunistų Partija – nekomunistinės partijos), tiek tarptautiniame (TSRS – Vakarų sąjungininkai) lygmenyje.

Svarbiausią vaidmenį grandiozinėje sovietų strategijoje vaidino vietinės komunistų partijos, laikytos vieninteliu patikimu sąjungininku, įgyvendinant TSRS politiką. Iki 1943-ųjų Kominterne, po to VKP(B) Centro komiteto Tarptautinės informacijos skyriuje bei tiesioginiuose pokalbiuose su Stalinu, brolišku partijų vadams išdėstytas tarybinės užsienio politikos kursas. 1941-ųjų birželio 22-ąją Kominterno Vykdomojo komiteto sekretoriatas paragino visas kapitalistinių valstybių komunistų partijas pareikšti paramą Tarybų Sąjungai bei įkurti nacionalinio išsivadavimo judėjimus, apjungiančius visas antifašistines jėgas.

Stalino strategiją nuo 1938-ųjų įgyvendino ir Austrijos komunistų partija.⁶⁷ Jos nariai, bandydami įrodyti, kad liaudies fronto steigimas, nesusijęs su kova už tarybinę demokratiją, platino pagrindinę propagandą. Ribentropo – Molotovo paktas pastūmėjo Austrijos komunistus į agitaciją už ultraradikalią revoliuciją, tačiau, Vokietijai užpuolus TSRS, jie sugrįžo prie liaudies fronto strategijos.⁶⁸ 1941-ųjų liepos 12-ąją Britanijoje, komunistų kontroliuojama organizacija „Austrių taryba“ paskelbė atsišaukimą, kuriame kvietė vienytis visas emigracines grupes. 1941-ųjų gruodžio 3-ąją įsteigtas „Laisvųjų austrių judėjimas“, apjungęs 11 emigracinių Austrijos organizacijų. Daugelis jų nebuvo komunistinės. 1942-ųjų rudenį, siekiant apjungti visus antifašistinio lagerio atstovus, suintensyvėjo Tarybų Sąjungos institucijose paruošta propagandinė kampanija. Spalio 22-ąją Maskvos siūstuvus „Laisvoji Austrija“ perdavė komunistų emigrantų pranešimą, raginantį savo tėvynainius, įkurti „Austrių laisvės frontą“, o kiek vėliau pranešė apie (fiktyvią) steigiamąją fronto konferenciją ir joje priimtą

⁶⁶ Mastny V. The Cold War and Soviet insecurity: The Stalin years. – New York: Oxford Univ. Pr., 1996. P. 25.

⁶⁷ Mugrauer, M. Die Politik der Kommunistischen Partei Österreichs in der Provisorischen Regierung Renner. – Wien: 2004. P. 13-52.

⁶⁸ Gärtner H. Zwischen Moskau und Österreich: Die KPÖ – analyse einer sowjetabhängigen Partei. – Wien: Braumüller, 1979. P. 53-58.

atsišaukimą, kviečiantį į bendrą kovą.⁶⁹ Norėta sukurti fikciją, jog Austrijos teritorijoje iš tiesų surengtas susirinkimas, kuriame dalyvavo visų politinių partijų bei skirtingų socialinių sluoksnių atstovai. Kovoje dėl liaudies fronto Austrijos komunistų partija neapsiribojo vien propaganda. 1943-iais pačiame „Ostmarke“ pradėję daugybės aukų pareikalavusią pagrindinę veiklą, austrų komunistai tikėjosi pasiekti skirtingomis pasaulėžiūromis apsiginklavusių pasipriešinimo dalyvių vienybę. „Laisvosios Austrijos“ siųstuose pranešimuose pabrėžta, kad laisvės frontas norėtų prisidėti, „sudarant visų demokratinių partijų bloką“. „Laisvės frontas nėra politinė partija ir neturi ketinimų, jas pakeisti. Ši organizacija vienija visus austrų patriotus, visus kovotojus už laisvą, nepriklausomą Austriją. Laisvės frontas yra vėliava, po kuria susiburia visi Austrijos patriotai, nepaisant to, kur jie kaunasi. Po jų lozungais jungiasi visos krašto politinės jėgos – katalikai, komunistai, valstiečiai, profsajungos, socialdemokratai – vienijamos bendro laisvės ir nepriklausomybės troškimo.“

Greta tokių jų pačių inspiruotos organizacijos apibūdinimų, Austrijos komunistai kartais ragino vienytis, pasiremdami savo vardu. 1944-ųjų birželį, duodamas interviu Maskvos laikraščiui „Britų sąjungininkas“, Austrijos komunistų vadovas Ernstas Fišeris akcentavo, kad, siekdami sukurti „demokratinį patriotinį frontą“ austrų komunistai pasiruošę dirbti išvien su socialistais, katalikais ir „buržuazinėmis-kapitalistinėmis-demokratinėmis jėgomis“. Pirmenybė teikta socialdemokratams ir krikščionims socialistams, pavyzdžiui, Karlui Reneriui, Karlui Sietzui ir Leopoldui Kunšakui. 1944-ųjų birželį atseit komunistinėje konferencijoje, esą vykusioje Austrijoje, o iš tiesų emigracinės partijos vyriausybės Maskvoje priimtame odioziniame manifeste „Austrijos atgimimas“ austrų komunistai pareiškė, kad „jie, atiduodami visas jėgas išlaisvinimui ir politiniam-moraliniam atgimimui, pasiruošę nuoširdžiai bendradarbiauti su Austrijos katalikais, demokratais ir socialdemokratais. (...) Remiantis susiklosčiusia austrų tautos politine tradicija, politinės partijos atsikurs, arba susiformuos iš naujo. Tautos interesai reikalauja leisti tik tikrųjų demokratinių organizacijų egzistenciją. Mes, komunistai, pasiūlysimė demokratinėms austrų partijoms sukurti liaudies bloką, suformuosiantį bendrą Austrijos atstatymo

⁶⁹ Lebedeva N. Österreichische Kommunisten im Moskauer Exil: Die Komintern, die Abteilung für internationale Information der VKP(B) und Österreich 1943-1945. // Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Beiträge. – Wien: Oldenbourg, 2005. P. 41-44.

programą.⁷⁰ Vėlesni AKP pasisakymai išlaikė pabrėžtinai santūrų, kartais netgi konservatyviai-patriotišką pobūdį. Pritarta pilietinėms teisėms į privačią nuosavybę, nevaržomą religijos išpažinimą. Kalbant viešojoje erdvėje, nutylėtas siekis sukurti socializmą. Karui baigiantis, Austrijos komunistai nereikalavo politinio monopolio ar ypatingos padėties išsilaisvinimo judėjime. AKP norėjo dalyvauti sudarant provizorinę vyriausybę, sukursiančią „laisvos, demokratinės liaudies respublikos“ valstybinį fundamentą. Bendradarbiaudama su VKP (B) Centro komiteto tarptautinės informacijos skyriumi, emigracinė Austrijos komunistų partijos vadovybė 1945-ųjų pradžioje parengė pokario veiksmų planą. „Paruošiamieji darbai, laikinojo nacionalinio susirinkimo ir laikinosios vyriausybės formavimui“ numatė trijų etapų procesą, atstatant politines Austrijos institucijas. Remiantis dokumento formuluotėmis, jau pačioje pradžioje būtų kuriamos pramonės įmonių organizacijos bei valstiečių kooperatyvai. Vėliau pereinama prie centralizuoto profsajungų tinklo ir visuotinės kooperacijos. Tuo pat metu politiniam lygmeny būtų formuojama centralizuota „laisvės fronto“ organizacija, apimsianti komunistus, socialdemokratus, katalikus, buržuazinius demokratus bei nepartinius. Prie šio projekto prisijungtų ir įmonės, profsajungos, kooperatyvai, antifašistinio pasipriešinimo junginiai, pavieniai asmenys. „Viršpartinė“ jėga pasiūlytų kandidatus į laikinąjį nacionalinį susirinkimą bei surengtų rinkimus. Nacionalinis susirinkimas turėtų patvirtinti provizorinę vyriausybę, sudarytą iš visų „laisvės fronte“ dalyvaujančių, politinių jėgų. Vyriausybei vadovautų „žinomas nepartinis (Universiteto profesorius ar kažkas panašaus)“, padedamas prezidiumo, į kuriį įeitų vienas komunistas, vienas socialdemokratas, vienas katalikas ir vienas „buržuazinis demokratas“. AKP turėjo aiškią būsimos vyriausybės viziją: „komunistai pretenduos į Vidaus reikalų (ypatingai svarbi vidaus policija), Švietimo ir Ekonomikos ministerijų vadovus. Sieksime, kad bendroje vyriausybėje dirbtų senieji politikai Sietzas, Kunšakas, generolas Kiorneris (jei dar gyvi) bei žinomi emigracijos atstovai (pavyzdžiui, katalikas Dobretsbergeris, su mumis dirbanti socialdemokratų atstovė Maria Klostler, socialdemokratai Hugo Breitneris ir Julius Deutšas).“

Taigi, Austrijos komunistų partijos vadovybė turėjo aiškią pokario strategiją. Politines partijas jungiantis „liaudies blokas“ sumažintų politinę konkurenciją, kurios anksčiau austrų komunistai neįveikė. „Liaudies demokratijos“ rinkimai, kuriuose nebūtų oponentų, legitimizuotų „laisvės frontą“. Veikiant,

⁷⁰ KPÖ. Die Kommunisten im Kampf für die Unabhängigkeit Österreichs: Sammelband. – Wien: Stern, 1955.

vadovaujantis vienybės ir centralizacijos principais, „viršpartinėje organizacijoje“ augtų komunistų įtaka. Atsirastų galimybė kairiujų partijų apsijungimui. Padedant komunistiniams administravimo principams susikurtų masinė organizacija. Šiuo atveju prezidiumo užduotis - neleisti nepartiniam premjerui išvengti partinės kontrolės. Įgyvendinus AKP planus, atsivertų perspektyva komunistinei įtakai.⁷¹ TSRS diplomatų dėka, austrų komunistai parengė programą, leidžiančią tapti nekontroliuojama, pačių kontroliuojamos organizacijos dalim.

Pagal KPO planą, atstačius Austrijos nepriklausomybę prasidėtų visuomenės denacifikacijos procesas: panaikinami nacionalsocialistiniai įstatymai, uždraudžiamos nacistinės organizacijos, persekiojami karo nusikaltėliai. Viešojoje erdvėje ir toliau propaguojama religinė laisvė bei asmeninė nuosavybė. Prisdengiant propagandine politinio apsivalymo priedanga, įgyvendinamos tikrosios visuomenės transformacijos. Naujieji valstybinių institucijų bei saugumo organų tarnautojai parenkami tarp „išmėgintų antifašistų, demokratų ir patriotų.“ Nusavinus Vokietijai priklausiusį turtą, į valstybės rankas patenka nemažai pramonės įmonių. Valstiečių palankumą garantuoja nauji žemės sklypai, atimti iš vokiečių, kolaborantų bei „išdavikų.“ Siekiant nuraminti politinius oponentus, Austrijos komunistų programoje atsisakyta aiškios socialinės retorikos. Kita vertus, dokumente įtvirtintas esminis valstybinės santvarkos pasikeitimas.

1945-ųjų balandį VKP(B) Tarptautinės informacijos skyriaus vadovas Georgijus Dmitrovas pritarė AKP programai. Strateginius austrų komunistų tikslus sovietų diplomatai suderino su TSRS interesais. Į valdžią Austrijos komunistams reikėjo brautis palaispniui: įkuriant „anifašistinių-demokratiškos“ jėgų judėjimą, perimant organizacijos valdymą bei kuriant palankią visuomenės nuomonę. „Liaudies frontas“ – komunistinis kelias į valdžią, nesugriaunant daugiapartinės ir pliuralistinės atmosferos iliuzijų. Tai, jog pradinėje projekto fazėje bendradarbiaujama su kitomis partijomis, nereiškė, kad atsisakoma tikslo – paversti Austriją komunistine šalimi. Liaudies fronto dėka iš „buržuazinės demokratijos“ pereinama į komunistinės teorijos rėmuose apibūdintą pažangesnę santvarką – liaudies demokratiją. Tačiau tai – tik pereinamoji fazė, kuri, atlikus politinių ir ekonominių struktūrų „demokratizaciją“, užleidžia savo vietą komunizmui. 1945-ųjų balandį, siunčiant austrų komunistus į

⁷¹ Rathkolb O. Besatzungspolitik und Besatzungserleben in Ostösterreich April bis August 1945. // Rauchensteiner M., Etschmann, W. Österreich 1945: ein Ende und viele Anfänge. – Graz: Styria, 1997. P. 188.

Austriją, praversti paskutiniai Ernsto Fišerio ir Georgijaus Dmitrovo pokalbiai. Abu pokalbio dalyviai tikėjo, kad „Austrijoje klasių kova nebus pasibaigusi.“⁷² Kuomet Dmitrovas paklausė, ar AKP galėtų tapti „vadovaujančia jėga“, Fišeris atsakė, kad „visas socialistinės transformacijos problemas išspręstų situacija, kurioje mes, būdami mažuma, galėtume laipsniškai įgyvendinti mūsų idėjas“. Dmitrovas su tuo sutiko.

4. OKUPACINĖS TSRS INSTITUCIJOS AUSTRIJOJE 1945-1955

Nuo 1945-ųjų kovo pabaigos iki gegužės vidurio rytinę Austrijos dalį palaipsniui okupavo 2-ojo ir 3-ojo Ukrainos fronto daliniai, vadovaujami maršalų Rodiono Malinovskio ir Fiodoro Tolbuchino. Šie kariniai junginiai disponavo maždaug 644.000 žmonių.⁷³ Iki pat kovo vidurio Raudonosios armijos vadovybėje galvota, jog Vieną užims Malinovskio armijų grupė. Tačiau, pasibaigus puolamajai vermachto operacijai prie Plateno ežero, generalinis kariuomenės štabas strategines funkcijas perskirstė. Okupuoti Austrijos sostinę pavesta 3-jam Ukrainos frontui.⁷⁴ Tolbuchino ir Malinovskio junginius vienijo generalinio štabo kuriama Raudonosios armijos strategija, kurią jie įgyvendino vykdydami įsakymus, skirtus atskiroms armijų grupėms. Žemesnio lygmens, kariuomenės veiksmus koordinuojančios institucijos, nebuvo. Skiriamąją frontų užimtos teritorijos linija tapo Dunojus. Šiaurinę zonos dalį okupavo Tolbučinas, pietinę – Malinovskis.

Gegužės pabaigoje prasidėjo dalinė Vidurio Europoje dislokuotų sovietų armijų grupių demobilizacija, pasibaigusi po kelių savaičių. Tie, kurių šis procesas nepalietė, perkelti į naujas dislokacijos vietas. Dauguma 3-ojo Ukrainos fronto divizijų kartu su maršalu Tolbučinu, iškeliavo į Rumuniją ir Bulgariją. Į Austriją įžengė 1-ojo Ukrainos fronto daliniai, vadovaujami maršalo Ivano Konevo. 1945-ųjų gegužės 29-ąją Raudonosios armijos vadovybė priėmė direktyvą, kurioje įsakoma steigti „Centrinę armijų grupę“. Naujasis karinis junginys, suformuotas iš 1-ojo Ukrainos fronto dalinių, apjungtų su Austrijos, Čekoslovakijos ir Vengrijos teritorijose buvusiais

⁷² Fischer E. Erinnerungen und Reflexionen. – Reinbek: Rowohlt, 1969. P. 467.

⁷³ Rauchensteiner M. Der Krieg in Österreich 1945. – Wien: Bundesverlag, 1995. P. 107.
(Rauchensteineris mini 400.000 žmonių, kuriais disponavo 3 Ukrainos frontas)

Jedlicka L. Die letzte Kriegsphase. // Weinzierl E. Skalník K. Österreich: Die Zweite Republik. – Graz: Styria, 1972. T. 1. P. 129-148.

⁷⁴ Rauchensteiner M. Der Krieg in Österreich 1945. P. 103–122.

2-ojo ir 3-ojo Ukrainos frontų likučiais.⁷⁵ Vyriausioji armijų grupės būstinė įsikūrė Badene prie Vienos. Austrijoje pasiliko vadovaujantys karininkai, atsakingi už bendradarbiavimą su provizorine vyriausybe, politinę veiklą bei gyventojų aprūpinimą. 1945-ųjų pabaigoje okupacinis Tarybų Sąjungos kontingentas sumažėjo iki 200.000, o 1946-ųjų pavasarį iki 150.000 žmonių.

Administracinėms kariuomenės struktūroms vadovavo vyriausiasis fronto vadas, disponavęs aukščiausia valdžia jo vadovaujamų dalinių okupuotoje teritorijoje. Be to, armijų grupėje veikė karinė taryba, kurios kompetencijai atiteko politinis vadovavimas bei karinių dalinių tarpusavio koordinacija. 3-jame Ukrainos fronte, baigiantis karui, šiai institucijai priklausė fronto vadas Tolbuchinas bei pora politinio skyriaus karininkų: generolas pulkininkas Želtovas ir generolas majoras Lajokas. Remiantis karo teisės pagrindais, TSRS valstybės gynybos komiteto 3-ojo Ukrainos fronto karinės tarybos prerogatyvoje atsidūrė okupuotos teritorijos administraciniai, ekonominiai ir politiniai klausimai. Ši institucija turėjo užtikrinti Vienos gyventojų aprūpinimą maisto produktais. Jos sprendimai sąlygojo valstybės politinių struktūrų atstatymą. „Kontroliuoti civilinės administracijos kūrimą Austrijos teritorijoje bei vadovauti organizacijai“ balandžio pradžioje patikėta generolui pulkininkui Želtovui. Penkerius metus atstovaudamas TSRS interesams sąjungininkų taryboje, generolas tapo svarbiausiu sovietinės okupacinės politikos veikėju.

Pasibaigus karui, darbas Austrijos politinėje sferoje, atiteko buvusiems 2-ojo ir 3-ojo Ukrainos fronto politinių padalinių darbuotojams, perkeltiems į „Centrinę armijų grupę.“ Tokie okupacinių struktūrų kadrai pakluso Pagrindinei Raudonosios armijos politinei valdybai. Karo metais ji vadovavo ideologinei kareivių kontrolei, o Raudonajai armijai perėmus iniciatyvą, valdyba užsiėmė ir vermachto kareivių demoralizacija.. Palaipsniui propagandinis laukas prasiplėtė, nes į TSRS įtakos sferą pateko šalys, kuriose komunistinė ideologija susidūrė su konkurencija. Norint ją laimėti, įsteigtas 7–sis politinės valdybos skyrius.

Balandžio 2-ąją generalinis štabas įsakė visose Tarybų Sąjungos okupuotose srityse steigti laikinąsias karines komendantūras. Austrijoje tai atliko Ukrainos frontų vadovybės, o vėliau – „Centrinė armijų grupė“. Dažniausiai, laikinosioms karinėms komendantūroms vadovavo jaunesnieji, žemesnio rango

⁷⁵ Rauchensteiner M. Der Sonderfall: die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955. – Graz: Styria, 1979. P. 372.

karininkai, neturėję civilinio administratoriaus kvalifikacijos.⁷⁶ 1945-ųjų vasarą vykęs laikinųjų komendantų keitimas nuolatiniais sutapo su Raudonosios armijos karinių dalinių reorganizacija. Todėl iš pradžių kai kuriose karinėse komendantūrose buvo vos vienas karininkas ir vienas puskarininkis. Iki 1945-ųjų pabaigos laikinojo pobūdžio organizacijos reformuotos arba tiesiog panaikintos.

Hierarchinė komendantūrų gradacija nedubliavo civilinės Austrijos administravimo sistemos. 1945-ųjų birželio 6-osios pokalbyje su maršalu Tolbuchinu, austrų valstybės kancleris Karlas Reneris nurodė, kad karinės TSRS struktūros išdėstytos dviem lygiais, atitinkančiais laikinąją vyriausybę bei miestų burmistrus. Pasak Renerio, norint užmegzti kontaktus su žemių vyriausybėm bei rajoninėm administracijom reikėtų įkurti žemių bei rajonų komendantūras. Okupacinė TSRS administracija patarimo paklausė ir minėtos karinės institucijos atsirado, dar nesibaigus rugsėjui.⁷⁷

1945-ųjų pabaigoje komendantūrų hierarchija apėmė:

- a) Badene įsikūrusią Karinių komendantūrų valdybą;
- b) 3 žemių komendantūras, skirtas Žemutinei Austrijai, Burgenlandui ir nedidelei Aukštutinės Austrijos sričiai;
- c) 51 rajoninę komendantūrą (baigiantis 1948-siems jų sumažėjo iki 27).

1952-siais Karinių komendantūrų valdyba bei žemių komendantūros panaikintos. Nuo tada 31 rajoninė komendantūra teisiogiai pavaldi okupacinio TSRS kontingento vadui. Vienoje buvo centrinė miesto komendantūra, o kiekvienas sovietinio sektoriaus rajonas turėjo dar po vieną. 1952-siais tokiose karinėse institucijose tarnavo 294 karininkai, 40 civilių ir 302 puskarininkiai. Kiekvienai rajoninei komendantūrai vadovavo karinis komendantas (kapitonas, majoras ar papulkininkis). Greta jo buvo lygiateisis karinio komendanto pavaduotojas politiniams klausimams. Apart to, rajoninėse komendantūrose dirbdavo ekonomikos specialistas ir dar pora karininkų. Žemesniųjų karinių institucijų darbe dalyvavo propagandos instruktoriai, pavaldūs žemių komendantūrų propagandos skyriams. Kaip tik instruktoriai atsakė už politinės bei kultūrinės propagandos sklaidą vietinėse bendruomenėse. Žemių komendantūrose

⁷⁶ Rathkolb O. Gesellschaft und Politik am Beginn der Zweiten Republik: vertrauliche Berichte der US-Militäradministration aus Österreich 1945 in englischer Originalfassung. – Wien: Böhlau, 1985. P. 286.

⁷⁷ Vartanov V. Die Aufgaben der Militärkommandanturen in der sowjetischen Besatzungszone Österreichs. // Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Beiträge. – Wien: Oldenbourg, 2005. P. 168.

prie ankstesnės hierarchijos prisidėjo karinio komisaro įgaliotinis bei Propagandos skyriaus vedėjas. 1952-siais reformavus komendantūrų sistemą, išskirti trys karinių institucijų tipai:

1. 7 Vienos rajonų komendantūros, turėjusios po vieną karinį komendantą, komendanto pavaduotoją propagandai, padėjėją vietinių administracinių organų kontrolei, tris budinčius karininkus, vertėją ir vairuotoją;

2. 24 rajoninės komendantūros, kuriose prie minėtųjų pareigybių prisidėjo po keturis ūkio specialistus ir tris pagalbininkus;

3. Likusios 7 rajoninės komendantūros ekonomikos padalinio neturėjo.⁷⁸

Savo svarba išsiskyrė centrinė Vienos komendantūra.⁷⁹ Laikinas miesto komendantas generolas majoras Nikolajus Travnikovas paskirtas jau 1945-ųjų kovą ir net nesibaigus Vienos operacijai, balandžio 12-ąją, pakeistas. Kai 1945-ųjų rugpjūtį savo okupacinius sektorius užėmė Vakarų sąjungininkai, gerokai sumažėjo tarybinės administracijos galimybės. Centrinė miesto komendantūra prižiūrėjo rajonines Vienos komendantūras, tačiau pastarosios nebuvo tiesioginiai centrinės administracijos padaliniai. 1952-siais centrinę miesto komendantūrą sudarė:

a) vadovybė (karinis komendantas, komendanto padėjėjas, pavaduotojas propagandos klausimams ir adjutantas);

b) propagandos skyrius;

c) ekonomikos skyrius;

d) sargybos tarnyba;

e) pirmojo miesto rajono karinė komendantūra.

Tarybinėje Vienos komendantūros administracijoje 1952-siais buvo 97 etatai, iš jų 47 užėmė karininkai, 41 – puskarininkiai ir tik 7 – civiliai.

Komendantūrų kompetencijai priklausė įvairios darbo sferos. 1945-ųjų balandžio 20-ąją 3-ojo Ukrainos fronto vadas generolas Tolbuchinas patvirtino laikinąją karinių institucijų strategiją, skirtą Raudonosios armijos okupuotoms Austrijos sritims. Numatyta, jog karinės komendantūros jų administruojamose teritorijose perims

⁷⁸ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. P. 51.

⁷⁹ Rauchensteiner M. Die Wiener Interalliierte Kommandantur 1945-1955. // Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 34/1978. P. 390-422.

aukščiausiąją valdžią. Civilinius komendantūrų potvarkius įgyvendintų vietinės bendruomenės pirmininkas, paskirtas tarybinės administracijos. Karinių institucijų nurodymai prilyginti įsakymams. Komendantūrų darbuotojai privalėjo konfiskuoti ginklus, suiminėti buvusios nacių administracijos pareigūnus bei vermachto karius, registruoti gyventojus, stebėti besikeičiančią politinę ir ekonominę padėtį, laiduoti nuosavybės apsaugą, garantuoti administracinių įstaigų ir pramonės įmonių darbą, repatrijuoti tarybinius piliečius. Vėliau karinėms komendantūroms pavesta prižiūrėti okupacinį kontingentą, įgyvendinti kariuomenės štabo įsakus, kontroliuoti atvykusius į TSRS okupacinę zoną, užtikrinti, kad austrų pareigūnai atliktų tarybinės administracijos nurodymus. Drauge su laikinąja karinių institucijų tvarka 1945-ųjų balandį paskelbiami ir pirmieji vietinių komendantų įsakai, apibrėžiantys tolesnę okupacinės zonos raidą.

Svarbiausi to laikotarpio klausimai – ekonominių karo pasėkmių likvidacija bei vietinių administracinių struktūrų atstatymas.⁸⁰ Verta pažymėti, kad, keičiantis laikiniems prioritetams, pagrindinės 1945-1955-siais egzistavusių komendantūrų užduotys evoliuciuonavo nežymiai. Akcentuotas tarybinės administracijos nurodymų įgyvendinimas, vietinių valdymo organų kontrolė, propagandos sklaida gyventojų tarpe, visuomenėje vykstančių procesų stebėjimas. Centrai siųstose ataskaitose komendantai pranešdavo apie esamą padėtį, austrų administracijos veiklą bendruomeniniame ir rajoniniame lygmenyje, žandarmerijos pranešimus, draudžiamos spaudos egzistavimą, politinių organizacijų reikalus, vietinių užėigų patikrinimus ir t.t. Be to, žemių komendantūros atsiskaitinėjo už Austrijos regioninių vyriausybių kontrolę.⁸¹

Greta karinių-administracinių struktūrų Austrijoje jau 1945-siais veikė ypatingieji TSRS liaudies komisariatų (nuo 1946-ųjų - ministerijų) daliniai. Vidaus reikalų liaudies komisariato pajėgos vykdė „užnugario operacijas.“ Veiklą vystė ir Valstybės saugumo liaudies komisariatas. Austrijoje dirbo „ypatingasis liaudies komisarų tarybos įgaliotinis“, rūpinęsis „industrinių įrengimų bei kito Vokietijai priklausiusio materialinio turto išvežimo“ problemomis. Būtent jis vadovavo užsienio prekybos liaudies komisariato demontažo darbų padaliniui. Užsienio reikalų liaudies komisariato siunčiami diplomatai sudarė TSRS diplomatinio korpuso branduolį. 1945-ųjų balandžio 7-ąją 3-ojo Ukrainos fronto vado politiniu patarėju politbiuras paskyrė

⁸⁰ Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Dokumente. P. 314-325.

⁸¹ Rauchensteiner M. Die Zwei. Die Große Koalition in Österreich 1945-1966. – Wien: Bundesverlag, 1987. P. 284.

užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotoją Vladimirą Dekanozovą. Buvęs TSRS ambasadorius nacistinėje Vokietijoje, Dekanozovas laikytas vienu iš geriausių Vokietijos reikalų ekspertų. Jo padėjėju tapo užsienio reikalų liaudies komisariato 3-ojo Europos skyriaus vadovas Andrejus Smirnovas. Kaip jau minėta, 3-sis Europos skyrius užsiėmė Vokietijos ir Austrijos klausimais. Aukšto rango diplomatų panaudojimas formuojant okupacinius mechanizmus buvo gana įprastas pokarinio laikotarpio reiškinys. Pavyzdžiui, politinis patarėjas Vokietijai dirbo pirmuoju užsienio reikalų liaudies komisaro Andrėjaus Vyšinskio pavaduotoju. Dekanozovui patarus, liaudies komisarų taryba į Austriją pasiuntė 15 specialistų „politinę grupę“, kurioje buvo 4 referentai iš 3-ojo Europos skyriaus, 4 darbuotojai iš Dekanozovo sekretoriato ir 4 valstybės saugumo pareigūnai, anksčiau dirbę Vengrijoje. Užsienio reikalų liaudies komisariatas suformulavo svarbiausius „politinės grupės“ uždavinius. Tai – „vadovavimas, sprendžiant politinius ir ekonominius klausimus, išskylančius Austrijos okupacijos metu“.

1945-ųjų liepos 4-ąją Europos konsultacinėje komisijoje 4 antihitlerinės koalicijos sąjungininkių pasirašyta Austrijos kontrolės sutartis numatė bendrą okupacinių struktūrų sistemą, apimsiančią Sąjungininkų tarybą, Vykdomąjį komitetą ir Sąjungininkų komisijos skyrius.⁸² Tą pačią dieną liaudies komisarų taryba nutarė, kad tarybinę sąjungininkų komisijos dalį (SČSKA) reikia suformuoti iki liepos 15-sios. Steigiant centrinį okupacinį aparatą Austrijoje, TSRS atsižvelgė į karinės sovietų administracijos pavyzdį Vokietijoje.⁸³ Svarbiausias Vokietijos ir Austrijos politinės padėties skirtumas slypėjo tame, kad Tarybų Sąjungos okupacinėje zonoje Austrijoje jau veikė laikinoji austrų vyriausybė, todėl, kitaip nei Vokietijoje, čia karinė administracija neturėjo būtinumo potekstės.

Administracinis Tarybų Sąjungos elementas bendrųjų Austrijos okupacinių struktūrų sistemoje turėjo 343 etatus, suskirstytus į 17 skyrių: vyriausioji okupacinė vadovybė; sovietų atstovo vykdomajame komitete štabas; dvylika dalykinių sričių, apimančių politiką, karo laivyną, ekonomiką, finansus, karo aviaciją, reparačijas ir tiekimą, vidaus reikalus, transportą, karinius klausimus, darbą, teisę, karo belaisvius ir karo pabėgėlius; vėliau pridėtos komunikacijos bei sanitarijos sritys; „karinio komisaro įgaliotinis sovietų okupacinėje zonoje“.

⁸² Verosta S. Die internationale Stellung Österreichs 1938-1947. P. 66-71.

⁸³ Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. Т. 2. P. 134-140.

1945-siais okupacinę vadovybę sudarė trys karininkai bei du diplomatai: karinis komisaras, jo pavaduotojas, štabo vadovas, politinis patarėjas ir jo padėjėjas. Iki 1948-ųjų pabaigos tarybinio administracinio aparato viršūnę papildė du štabo vadovo pavaduotojai, vienas padėjėjas ir sovietinio Vienos sektoriaus komendantas. 1952-siais štabo vadovo padėjėjai pakeisti komisarais, užsiėmusiais ekonominiais klausimams bei sovietų okupacinės zonos demokratizacija.

Karinis (nuo 1946-ųjų spalio „aukščiausiasis“) komisaras atstovavo Tarybų Sąjungai Sąjungininkų taryboje, turėjusioje aukščiausio sprendimo teisę, nagrinėjant bendruosius Austrijos reikalus. Jei, problema būdavo lokalinė, tuomet sprendimą priimdavo karinis (aukščiausiasis) komisaras, turėjęs aukščiausiąją valdžią, jo administruojamos okupacinės zonos ribose. Būdamas tiesiogiai pavaldus TSRS vadovybei, komisaras atsakė už „Tarybų Sąjungos vyriausybės politinės valios įgyvendinimą, pasitelkiant tarybinę sąjungininkų komisijos dalį bei kitas organizacijas“. Komisarų nutarimai privalėjo neprieštarauti TSRS vyriausybės instrukcijoms. Savo dispozicijoje jis turėjo okupacinį sovietų kontingentą, administracinę tarybinio aparato dalį sąjungininkų komisijoje, komendantūras bei „visas Tarybų Sąjungos institucijas ir įmones Austrijos teritorijoje, išskyrus TSRS atstovybę prie Austrijos vyriausybės“. Nuo 1945-ųjų liepos iki 1946-ųjų balandžio sovietų karinio komisaro bei „Centrinės armijų grupės“ vado pareigas užėmė maršalas Ivanas Konevas. 1946-ųjų gegužę Konevo įpėdiniu paskirtas armijos generolas Vladimiras Kurasovas, o nuo 1949-ųjų gegužės iki 1953-ųjų birželio tas pačias pareigas ėjo generolas leitenantas Vladimiras Sviridovas, prieš tai jau įvykdęs Vengrijos sovietizaciją.⁸⁴

Karinio komisaro pavaduotojas atstovavo TSRS Vykdomajame komitete. Be to, esant reikalui, jis pavadavo savo viršininką Sąjungininkų taryboje. Paklūsdamas komisaro nurodymams, pavaduotojas atsakė už komisijos tarybinio aparato dalies administravimą bei koordinavo bendrą komisaro pavaduotojų ir štabo darbą. Būdamas aukščiausiu pagal rangą politinės srities karininku okupacinėje Austrijos administracijoje, generolas pulkininkas Aleksėjus Želtovas, nepaisant pavaduotojo funkcijų, įgijo nemažą įtaką. Jo kompetencijoje buvo visi politiniai klausimai, tiek okupacinių dalinių viduje, tiek ir visos okupacinės sovietų politikos

⁸⁴ Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. P. 55.

rėmuose. Amžininkai Želtovą vadino „kvalifikuotu politiku su uniforma“.⁸⁵ Nuo 1950-ųjų liepos jo įpėdiniu paskirtas generolas majoras Georgijus Cinevas, o nuo 1951-ųjų rugsėjo iki 1953-ųjų birželio karinio komisaro pavaduotoju dirbo generolas majoras Viktoras Kraskevičius.

Politinis patarėjas buvo aukščiausias pagal rangą Užsienio reikalų liaudies komisariato (nuo 1946-ųjų ministerijos) atstovas okupacinėse sovietų institucijose. 1945-ųjų liepa datuotame SČSKA dokumente rašoma, kad politinis patarėjas teikia kariniam komisarui politinio pobūdžio pasiūlymus. Ankstyvuosiuose Užsienio reikalų liaudies komisariato projektuose politinis patarėjas nepavaldus komisarui, tačiau nuo 1945-ųjų vasaros ši nuostata oficialiuosiuose dokumentuose nebefigūruoja. Pirmasis politinis patarėjas Vladimiras Dekanozovas savo įpėdiniui Evgenijui Kiseliogui nurodė, kad šis turėtų paklusti maršalo Konevo instrukcijoms. Vakarų sąjungininkai taikė adekvačią rangų subordinaciją.⁸⁶ Nuo 1946-ųjų iki 1953-ųjų politinis patarėjas dirbo Tarybų Sąjungos atstovu prie Austrijos vyriausybės. Atlikdamas šias funkcijas jis buvo tiesiogiai pavaldus Užsienio reikalų liaudies komisariatui.

Okupacinių TSRS struktūrų politiniai patarėjai buvo karjeros diplomatai. Buvęs Tarybų Sąjungos konsulas Königsberge, o vėliau Niujorke, Jevgenijus Kiseliovas nuo 1945-ųjų birželio atliko politinio patarėjo funkcijas Austrijoje, o 1948-ųjų gegužę perkeltas į užsienio reikalų ministerijos aparatą Maskvoje. Jo postą užėmė buvęs TSRS konsulas Dancige, o vėliau Vienoje Michailas Koptelovas. 1951-siais Koptelovas atšauktas į Maskvą ir paskirtas 3-ojo Europos skyriaus vadovo pavaduotoju. Tuomet politinio patarėjo pareigos atiteko Sergėjui Kudriavceviui, dirbusiam iki 1953-ųjų liepos. Vėliau jis iki 1955-ųjų buvo aukščiausiojo komisaro pavaduotojas.

Reikia pabrėžti, kad bendrųjų okupacinių struktūrų tarybinės dalies vadovų kompetencija neturėjo aiškių ribų. Nepaisant tiesioginio pavaldumo Tarybų Sąjungos vadovybei, okupacinių Austrijos institucijų vadovai dažnai priimdavo savarankiškus sprendimus. Pavyzdžiui, 1946-ųjų gruodžio 3-ąją generolas pulkininkas Želtovas pritarė Sąjungininkų tarybos įsakui, sumažinusiam Austrijos biudžeto okupacinių išlaidų dalį nuo 35 iki 15 procentų. Todėl 1947-siais okupacinės TSRS

⁸⁵ Rauchensteiner M. Der Sonderfall: die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955. P. 173.

⁸⁶ Ten pat., P. 109.

struktūros, vietoj pageidautų 533 milijonų šilingų, gavo vos 135 milijonus. Nors sprendimas sukėlė nepasitenkinimą, Želtovas pareigų neprarado.

Kompetencijos problemos neišspręstos 7 metus. Esant daugybei dubliuojančių pareigybių, okupacinėse struktūrose kildavo vidinės įtampos. Dirbdami politikos sferoje, karininkai ignoruodavo politinius patarėjus, o pastarieji skųsdavosi Užsienio reikalų ministerijai. 1952-siais TSRS Ministrų taryba nutarė, kad „tarybinėje sąjungininkų komisijos dalyje Tarybų Sąjungos politiką įgyvendins Užsienio reikalų ministerija. Sprendžiant klausimus, susijusius su kariniu bei politiniu kariškių pasirengimu, garnizonų tarnybos pabaiga, materialiniu-finansiniu aprūpinimu, o taip pat artilerijos priežiūra savo instrukcijas pateiks Gynybos ministerija.“

Vyriausioji SČSKA vadovybė ne tik atstovavo TSRS vyriausybės politikai, bet ir kontroliavo administracinės sovietų dalies dalykinių skyrių veiklą. Šiame darbe ypač svarbų vaidmenį vaidino sovietų atstovas vykdomajame komitete bei jo štabas, kuriame dirbo 6 karininkai.

SČSKA dalykinių skyrių struktūrą nustatė Austrijos kontrolės sutartis: kiekvieną Sąjungininkų komisijos skyrių dubliavo vienas SČSKA padalinys. Senųjų skyrių panaikinimas arba naujųjų steigimas beveik visada sutapdavo su sąjungininkų susitarimais. 1946-ųjų birželio 28-ąją pasirašius antrąją Austrijos kontrolės sutartį, paleistas darbo skyrius, o vietoj jo įkurtas socialinis.⁸⁷ Jūrų laivyno ir aviacijos padaliniai įtraukti į karinių klausimų sektorių. 1945-ųjų spalio 13-ąją TSRS liaudies komisarų taryba SČSKA organizacijoje įsteigė propagandos skyrių, skleisiantį politinę propagandą Austrijos gyventojų tarpe. 1946-ųjų sausį ekonomikos skyriuje įkurtas biuras, turėjęs įgyvendinti „vokiečių technikos laimėjimų apskaitą“. Tų pačių metų kovą, „siekiant sustiprinti Austrijos Vidaus reikalų ministerijos kontrolę“, Vidaus reikalų padalinys padidintas penkiais darbuotojais. Nepaisant reorganizacijų, bendras SČSKA darbuotojų skaičius išliko pakankamai pastovus. 1952-siais centriniame administraciniame aparate dirbo 339 darbuotojai: 251 karininkas, 22 puskarininkiai ir 66 civiliai. Jie pasidalijo į 28 organizacinius padalinius. Vyriausiajai vadovybei priklausė 8 etatai, štabui – 6, po 4 turėjo aukščiausiojo komisaro įgaliotiniai Žemutinėje Austrijoje ir Burgenlande, 3 – įgaliotiniai Aukštutinėje Austrijoje. Net 115 žmonių dirbo propagandos sektoriuje, kuriam priklausė „Österreichische Zeitung“ redakcija. 40 darbuotojų turėjo ekonomikos skyrius, 30 – politinio patarėjo korpusas.

⁸⁷ Rauchensteiner M. Der Sonderfall: die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955. P. 117.

Kadrus SČSKA skyriams siūsdavo visi liaudies komisariatai (vėliau ministerijos), kurių prerogatyvoje buvo Austrijos okupacinėse struktūrose atstovaujamos sritys. Pavyzdžiui, užsienio reikalų liaudies komisariatas siuntė politinius referentus politikos skyriui, o Užsienio prekybos liaudies komisariatas – ekonomikos specialistus Ekonomikos skyriui. Tačiau viso okupacinio laikotarpio metu, SČSKA struktūrose dominavo karinė biurokratija (1945-siais: 284 kariškiai ir 59 civiliai, 1952-siais: 237 kariškiai ir 66 civiliai).

1952-siais SČSKA administracijoje bei komendantūrų struktūrose pradėtos reformos. Komendantūrų reorganizacijos projektas parengtas dar 1948-siais. Vykdant institucinę restruktūrizaciją, siekta sumažinti kvalifikuotų kadro stygių, atskirti pareigūnų kompetencijų ribas ir panaikinti dubliuojančias pareigybes. Procesas prasidėjo 1951-ųjų pabaigoje, kuomet VKP(B) CK inicijavo patikrinimą, nustačiusį SČSKA veiklos trūkumus, įgyvendinant TSRS okupacinę strategiją. Akcentuota svarbiausia nesėkmių priežastis – „nepatenkinama Austrijos karinių komendantūrų darbuotojų atranka, esanti Gynybos ministerijos prerogatyvoje“.

Politbiuras Gynybos ir Užsienio reikalų ministerijoms nustatė dviejų mėnesių terminą, per kurį jos turėjo sustiprinti komendantūrų kadrus ir pateikti naujos struktūros projektus. „Siekiant sustiprinti politinį SČSKA vadovavimą“, atšauktas ankstesnis politinis patarėjas Michailas Koptelovas ir vietoj jo paskirtas Sergėjus Kudriavcevas. 1952-ųjų vasario 20-ąją, TSRS Ministrų tarybos nutarimu panaikintos dvi išlikusios žemių komendantūros. Jų funkcijos perduotos vietiniams aukščiausiojo komisaro įgaliotiniams.⁸⁸ 28 „senosios“ rajoninės komendantūros pakeistos 31 „nauja“, kurių kiekvienoje dirbo mažiausiai 7 asmenys. Be to rajoninės komendantūros atsidūrė tiesioginiame SČSKA pavaldume. Panaikintas „Centrinės armijų grupės“ politikos skyrius. Atšaukta karinių komendantūrų vadovybė. Prijungus rajonines komendantūras, SČSKA personalinė sudėtis padidėjo iki 1019 etatų (383 priklausė centrinei administracijai, o 636 – komendantūroms).⁸⁹

1953-1954-siais prasidėjo antrasis reformų etapas. 1953-ųjų birželio 26-ąją diplomatas Ivanas Iljičiovas paskirtas aukščiausiuoju komisaru bei ambasadoriumi Austrijoje. Jis buvo pirmasis TSRS civilis, užėmęs šiuos postus.

⁸⁸ Rauchensteiner M. Die Zwei. Die Große Koalition in Österreich 1945-1966. – Wien: Bundesverlag, 1987. P.212.

⁸⁹ Mueller W. Die sowjetische Besetzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. P. 61.

(Oponentai iš Vakarų, tokį gestą atliko dar 1950-siais.)⁹⁰ Pasikeitus vadovui, okupacinėse TSRS struktūrose kariškiai užleido savo postus biurokratams. Reorganizuoti centrinės administracijos skyriai. SČSKA pavadinta „Auščiausiojo TSRS komisaro Austrijoje aparatu“ (AVKA). Komendantūros atskirtos nuo bendrųjų struktūrų. Reforma iš dalies apėmė ne tik Austriją bet ir Vokietiją. Palaipsniui mažintas okupacinis TSRS kontingentas. 1955-ųjų rugpjūčio 4-ąją, remiantis Austrijos valstybės sutartim, pradėtas Tarybų Sąjungos kariuomenės išvedimas, pasibaigęs rugsėjo 19-ąją.⁹¹ Rugsėjo 28-ąją TSKP CK prezidiumas panaikino TSRS komisaro aparatą Austrijoje.

⁹⁰ Rauchensteiner M. Der Sonderfall: die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955. P. 315-317.

⁹¹ Stourzh G. Um Einheit und Freiheit: Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945 – 1955. P. 327.

IŠVADOS

1. Nepaisant propagandinės Austrijos komunistų partijos svarbos, iki 1943-ųjų Maskvos konferencijos TSRS diplomatai į Austriją žvelgė per Vokietijos klausimo prizmę.
2. Karo metais sovietų diplomatai neplanavo, kad Austrija bus Tarybų Sąjungos satelitė.
3. Maskvos konferencijoje įtvirtintas „pirmosios Hitlerio aukos statusas“ buvo priimtinas tiek sąjungininkams, tiek austrams, nes leido suformuoti naują istorijos supratimą, atskyrusį Austriją nuo Vokietijos.
4. Derantis dėl okupacinių Austrijos zonų TSRS sprendimą lėmė siekis apsaugoti savo įtakos sferą (Čekoslovakijos ir Vengrijos sienų užtikrinimas).
5. Perspektyvinė TSRS strategija kaip ir Rytų Europoje taip ir Austrijoje rėmėsi „liaudies fronto“ koncepcija, kurioje svarbų vaidmenį įgijo vietinė komunistų partija. Galutinis koncepcijos tiklas – komunistinė valstybė.
6. Okupacinės TSRS institucijos iki 1953-ųjų išlaikė karinį pobūdį, tiek kadru sudėty, tiek struktūrinėse schemose. Valdymo procesas nebuvo efektyvus, nes organizacijose buvo daug dubliuojančių pareigybių, su neapibrėžtom kompetencijos ribom. Mirus Stalinui, prasidėjo okupacinių struktūrų administracijos demilitarizacija, pasibaigusi okupacinio kontingento pasitraukimu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

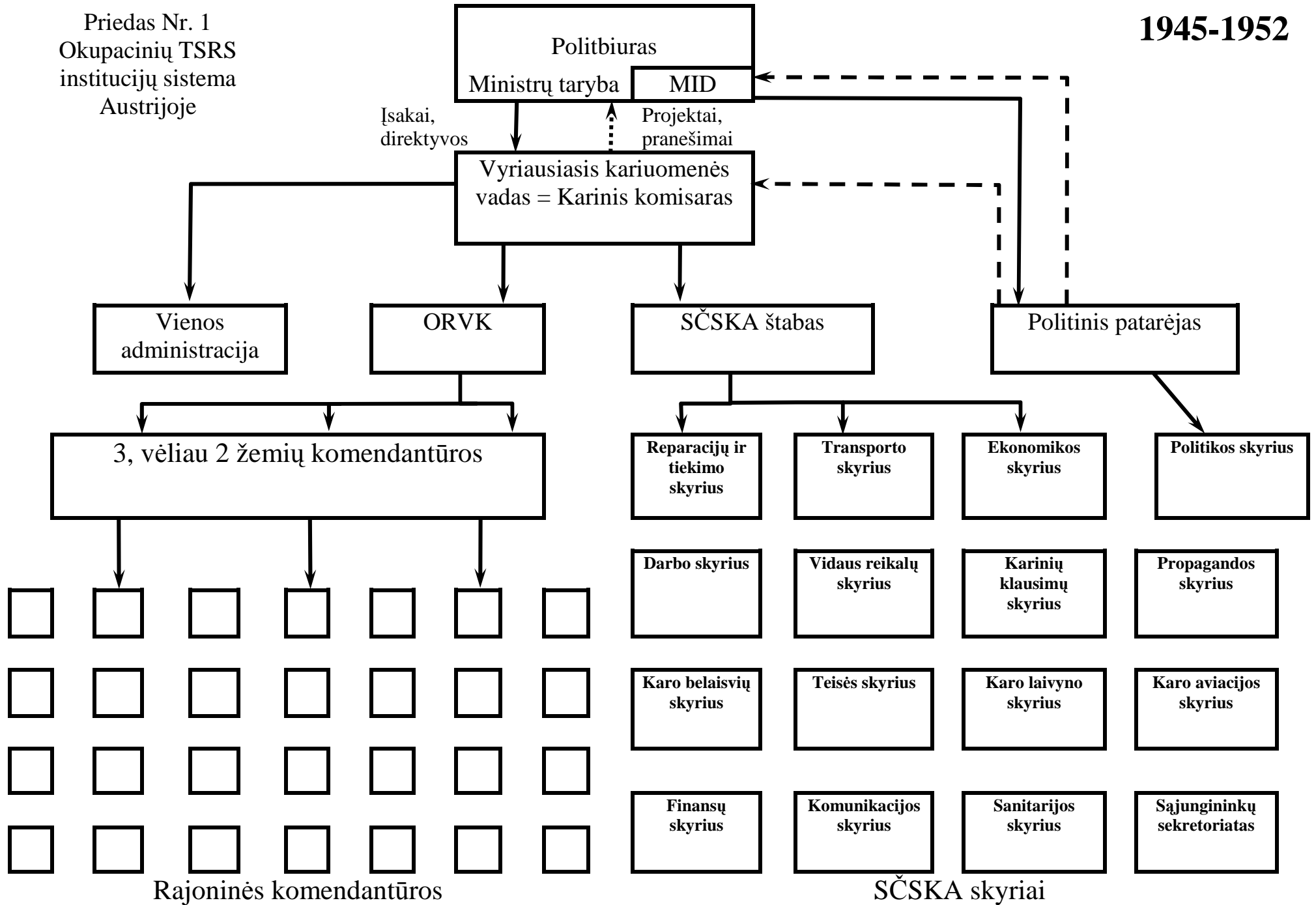
1. Botz G. Österreich und die NS-Vergangenheit: Verdrängung, Pflichterfüllung, Geschichtsklitterung . // Diner, Dan: Ist der Nationalsozialismus Geschichte? – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1987.
2. Davies N. Europa: istorija. – Vilnius: Vaga, 2002.
3. Fejtő F. Geschichte der Volksdemokratien. – Wien: Styria, 1972.
4. Fellner F. Die außenpolitische und völkerrechtliche Situation Österreichs 1938: Österreichs Wiederherstellung als Kriegziel der Alliierten. // Weinzierl E.Skalnik K. Österreich: Die Zweite Republik. – Graz: Styria, 1972.
5. Gärtner H. Zwischen Moskau und Österreich: Die KPÖ – analyse einer sowjetabhängigen Partei. –Wien: Braumüller, 1979.
6. Jedlicka L. Die letzte Kriegsphase. // Weinzierl E.Skalnik K. Österreich: Die Zweite Republik. – Graz: Styria, 1972. T. 1. P. 129-148. .
7. Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Beiträge. – Wien: Oldenbourg, 2005.
8. Klambauer O. Der Kalte Krieg in Österreich: Vom Dritten Mann zum Fall des Eisernen Vorhangs. – Wien: Ueberreuter, 2000.
9. Lebedeva N. Österreichische Kommunisten im Moskauer Exil: Die Komintern, die Abteilung für internationale Information der VKP(B) und Österreich 1943-1945. // Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Beiträge. – Wien: Oldenbourg, 2005.
10. Maimann H. Politik im Wartesaal: Österreichische Exilpolitik in Großbritannien 1938-1945. – Wien: Böhlau, 1975.
11. Mastny V. Soviet War Aims at the Moscow and Teheran Conferences of 1943. // Journal of Modern History 47/1975.
12. Mastny V. The Cold War and Soviet insecurity: The Stalin years. – New York: Oxford Univ. Pr., 1996.
13. Morre J. Hinter den Kulissen des Nationalkomitees: Das Institut 99 in Moskau und die Deutschlandpolitik der UdSSR 1943-1945. – München: Oldenbourg, 2001.
14. Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945 - 1955 und ihre politische Mission. – Wien: Böhlau, 2005.
15. Mugrauer M. Die Politik der Kommunistischen Partei Österreichs in der Provisorischen Regierung Renner. – Wien: 2004.
16. Müller W. Noch einmal: Stalin und die Demokratie in Nachkriegsdeutschland. // Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung, 1998.
17. O'Sullivan D. Stalins „Cordon sanitaire“: Die Sowjetische Osteuropapolitik und die Reaktionen des Westens 1939-1949. – Paderborn: Schöningh, 2003.
18. Rathkolb O. Besatzungspolitik und Besatzungserleben in Ostösterreich April bis August 1945. // Rauchensteiner M., Etschmann, W. Österreich 1945: ein Ende und viele Anfänge. – Graz: Styria, 1997.
19. Rathkolb O. Gesellschaft und Politik am Beginn der Zweiten Republik: vertrauliche Berichte der US-Militäradministration aus Österreich 1945 in englischer Originalfassung. – Wien: Böhlau, 1985.
20. Rathkolb O. Historische Fragmente und die „unendliche Geschichte“ von den sowjetischen Absichten in Österreich 1945. // Ableitinger A., Beer, S., Staudinger, E. Österreich unter alliierter Besatzung 1945-1955. Wien: Böhlau, 1998.

21. Rauchensteiner M. Der Krieg in Österreich 1945. – Wien: Bundesverlag, 1995.
22. Rauchensteiner M. Der Sonderfall: die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955. – Graz: Styria, 1979.
23. Rauchensteiner M. Die Wiener Interalliierte Kommandantur 1945-1955. // Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 34/1978.
24. Rauchensteiner M. Die Zwei. Die Große Koalition in Österreich 1945-1966. – Wien: Bundesverlag, 1987.
25. Ruggenthaler P. Warum Österreich nicht sowjetisiert werden sollte. // Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Beiträge. – Wien: Oldenbourg, 2005.
26. Sokolov, V. Sowjetische Österreichpolitik 1943/1945. // Rauchensteiner M., Etschmann, W. Österreich 1945: ein Ende und viele Anfänge. – Graz: Styria, 1997.
27. Stearman W. L. Ein Beispiel für die Sowjetpolitik gegenüber dem Westen. – Bonn: Siegler, 1962.
28. Stourzh G. Geschichte des Staatsvertrages 1945-1955. – Graz: Verlag Styria, 1980.
29. Stourzh G. Um Einheit und Freiheit: Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945 – 1955. – Wien: Böhlau, 1998.
30. Vartanov V. Die Aufgaben der Militärkommandanturen in der sowjetischen Besatzungszone Österreichs. // Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Beiträge. – Wien: Oldenbourg, 2005. P. 168.
31. Vogelmann K. Die Propaganda der österreichischen Emigration in der Sowjetunion für einen selbstständigen österreichischen Nationalstaat 1938-1945. – Wien: 1973.
32. Wagnleitner R. Großbritannien und die Wiedererrichtung der Republik Österreich. – Salzburg: 1975.
33. Zeitler, V. Austrija: ryškiausios politinės vaivorykštės spalvos. – Vilnius: Algimantas, 2000.
34. Белецкий В. Советский Союз и Австрия. – Москва: ИМО, 1962.
35. Вальдхайм К. Австрийский путь. – Москва: Прогресс, 1976.
36. Ефремов А. Советско-Австрийские отношения после второй мировой войны. – Москва: Госполитиздат, 1958.
37. Залесский К. Вермахт. – Москва: Яуза, Эксмо, 2005.
38. Залесский К. Кто был кто в Третьем рейхе: Биографический энциклопедический словарь. – Москва: Издательство Астрель, 2003. P. 302.
39. Залесский К. НСДАП. Власть в Третьем рейхе. – Москва: Яуза, Эксмо, 2005.
40. Ширер У. Взлет и Падение III Рейха. – Москва: Эксмо, 2003.

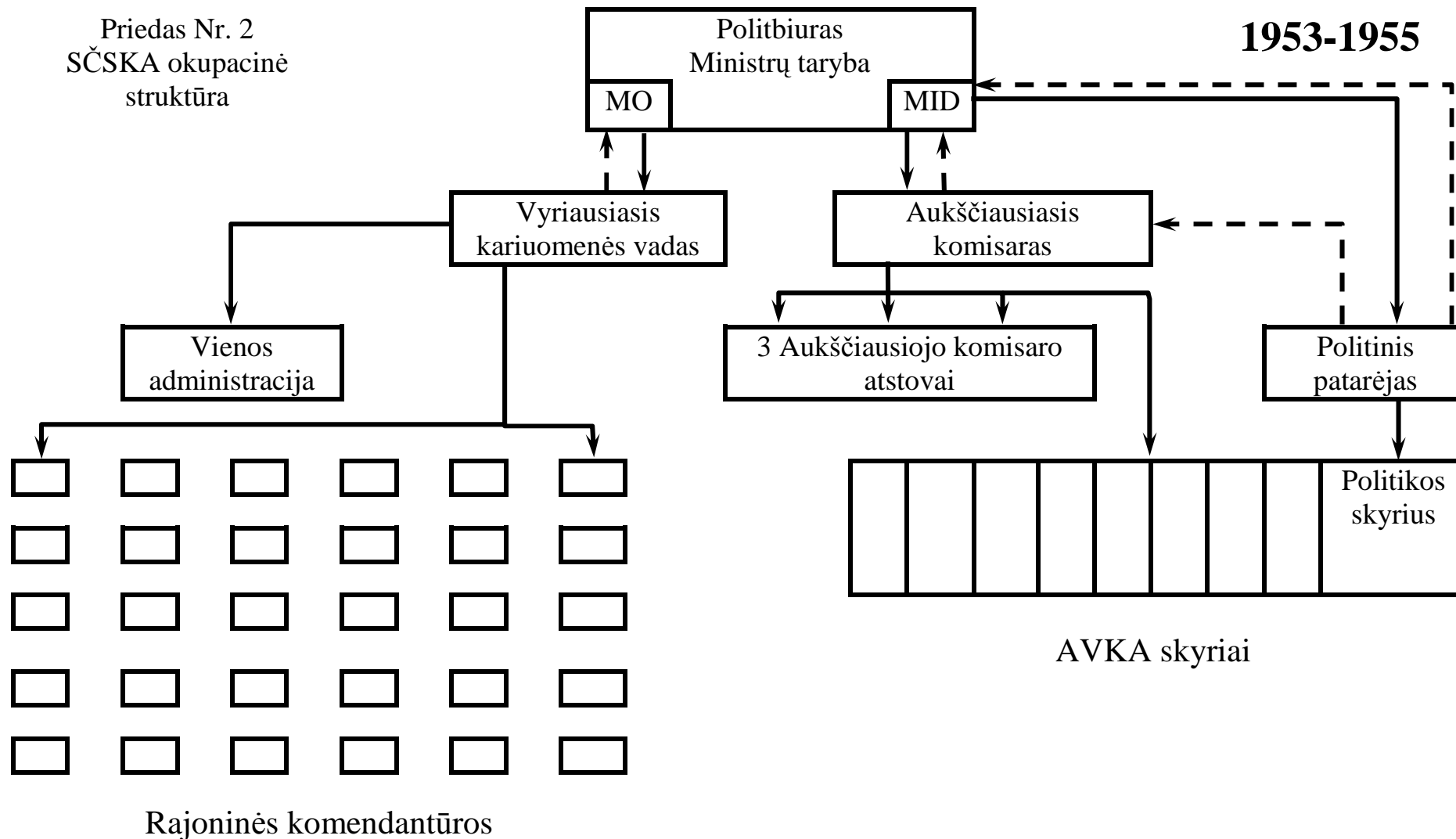
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Fischer E. Erinnerungen und Reflexionen. – Reinbek: Rowohlt, 1969.
2. Karner S., Stelzl-Marx B., Tschubarjan A. Die Rote Armee in Österreich: Sowjetische Besatzung 1945-1955. Dokumente. – Wien: Oldenbourg, 2005.
3. KPÖ. Die Kommunisten im Kampf für die Unabhängigkeit Österreichs: Sammelband. – Wien: Stern, 1955.
4. Mayenburg R. Blaues Blut und rote Fahnen: Ein Leben unter vielen Namen. – Wien: Molden, 1969.

5. Verosta S. Die internationale Stellung Österreichs 1938-1947. – Wien: Manz, 1947.
6. Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. – Москва: Международные отношения, 1996. Т. 1.
7. Кынин Г., Лауфер Й. СССР и германский вопрос, 1941-1949: документы из Архива внешней политики Российской Федерации. – Москва: Международные отношения, 2000. Т. 2.
8. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941-1945: Сборник документов. – Москва: Политиздат, 1984. Т.1.
9. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941-1945: Сборник документов. – Москва: Политиздат, 1984. Т. 4.
10. Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. – Москва: Политиздат, 1983. Т. 1.

Priedas Nr. 2
SČSKA okupacinė
struktūra

Soviet occupation and sovietic occupation zone in Austria in 1945 – 1955 (aspects of strategy and administration)

SUMMARY

After Germany had executed the occupation of Austria, the politics of the USSR in the respect of the state of Austria was not consistent. until the Moscow Conference in 1943, regardless of the importance of the propagandistic Communist party, diplomats of USSR treated Austria from the prism of German problem.

In a way of the conference in Moscow of the foreign office ministers of the Allies in 1943 the most important Second World War memorandum for the Austrian future had been subscribed. Here the myth of “the first victim of Hitler aggression” was consolidated and became acceptable for the allies forces as well as for Austrians themselves. This led to establish the new “historic true”, which separated Austria from Germany.

The rehabilitation of little states in the Middle Europe was supposed to prevent the rise of new anti-Soviet unions, in this way facilitating penetration of the soviet influence. According to the Soviet Union opinion, the postwar Austria should had became small independent state, which in the beginning was not supposed to be included to the direct sphere of Soviet influence. Discussing for the occupation zones of Austria, the decision of Soviet Union was determined by the aim to protect borders of Czechoslovakia and Hungary. In the end of the War, while Red Army was by the borders of “Ostmark”, TSRS decided turn military superiority to the political benefit. The plan was fulfilled only partly for the reason that Soviet Union had to follow the decisions about the occupation zones and common structures of administration that were accepted in the July of 1945.

The strategy of USSR in Eastern Europe as well as in Austria was based on the “folk front” project. It gain great importance for the local communist party. Following the conception, the democracy of bourgeois should have evolved to the folk democracy and at the end to the socialistic democracy. The final point of transformation was – the communistic state.

After the Red Army had occupied Austria, the system of military commandant’s in the occupation zone of USSR was created. The treaty for Austrian control, subscribed between the Allies of anti Hitler coalition, provided common occupation structures which included sections of the council of the Allies, Executive committee and commission if

the Allies. Occupational institutions of USSR had militaristic character in the structural schemes and composition of executives until 1953.

The process of government was not effective, if was the reason for the reforms in the administration of SČSKA and the structures of commandant are which started in 1952. When the occupational contingent had drawn back, the demilitarization of the occupational institutions was finished.

